

TOIMINTATUTKIMUS REFLEKTIIVISEN TOIMINTATAVAN
KEHITTÄMISESTÄ ENSIKOTITYÖSSÄ

Marjo Jussila

Opinnäytetyö, kevät 2013

Diakonia- ammattikorkekoulu,

Sosiaalialan koulutusohjelma

Ylempi Sosionomi (YAMK)

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 NAISET JA PÄIHTEET	7
2.1 Naiset päihteiden käyttäjinä Suomessa	7
2.2 Naiset ja huumeet	9
2.3 Päihdeäitien kuntoutus ja sosiaalityön mahdollisuudet	11
2.4 Ensikoti Helmiina päihdekuntoutusjärjestelmässä	14
3 SOSIAALITYÖN POSTMODERNI ULOTTUVUUS	16
4 REFLEKTIIVISYYS	20
4.1 Mitä reflektiivisyys on?	20
4.2 Reflektiivisyyden kehittyminen varhaisessa vuorovaikutussuhteessa	23
4.2 Vanhemman reflektiivisen kyvyn vahvistaminen	26
4.3 Pidä kiinni- hoitojärjestelmä reflektiivisen kyvyn lisääjänä	28
5 KOULUTUSPROSESSI	32
5.1 Ensikoti Helmiinan reflektiivisen työotteen koulutusprosessin tavoitteet	32
5.2 Koulutusprosessin kuvaus	34
5.3 Tietoinen läsnäolo ja reflektiivinen kyky	34
5.4 Reflektiivinen työote ja yhteistyö	35
5.5 Tunteet, palaute ja reflektiivinen työote	37
5.6 Reflektiivinen työskentely odotus- ja pikkulapsiaikana	37
5.7 Vauva, vanhemmuus ja reflektiivinen työote	41
6 TUTKIMUKSEN METODISET RATKAISUT	42
6.1 Toimintatutkimus metodisena viitekehyksenä	42
6.2 Aineiston kerääminen	43
6.3 Sisällönanalyysi aineistolähtöisesti	48

	5
7 OPITUN SIIRTYMINEN KÄYTÄNNÖN TYÖHÖN.....	51
7.1 Alkukartoitus	51
7.2 Eläytymismenetelmä	53
7.3 Vauva vanhemman mielessä	56
7.4 Loppuarviointi	57
7.5 Loppukeskustelu koulutusprosessista.....	59
7.6 Mikä työyhteisössä muuttui?	60
8 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	63
9 POHDINTAA	67
LÄHTEET.....	72
LIITE 1. ALKUKARTOITUS: MAALISKUU 2012 -KYSELYLOMAKE.....	78
LIITE 2. RF- KOULUTUKSEN KYSELYLOMAKE 1	79
LIITE 3. RF- KOULUTUKSEN KYSELYLOMAKE 2.....	80
LIITE 4. VAUVA VANHEMMAN MIELESSÄ -KOULUTUS	81
LIITE 5. RF- KOULUTUKSEN LOPPUARVIOINTI 26.09.2012	82

1 JOHDANTO

Ensi- ja turvakotien liitto on järjestänyt prosessikoulutusta reflektiivisestä työotteesta (RF) kaikissa Pidä kiinni- hoitojärjestelmän ensikodeissa sekä niiden avopalveluyksiköissä. Viimeisenä koulutusvuorossa ovat olleet ensikodit ja avopalveluyksiköt Espoossa ja Helsingissä. Tämän toimintatutkimuksen tavoitteena on ollut edistää reflektiivisen työotteen siirtymistä käytäntöön sekä tutkia, miten koulutusprosessi muuttaa työyhteisöä. Opinnäytetyössäni kuvaan reflektiivisen työotteen koulutusprosessia ensikoti Helmiinan osalta sekä tutkin, miten työyhteisömme muuttuu koulutuksen myötä.

Päihteiden käyttö Suomessa on pienen laskun jälkeen kääntynyt jälleen kasvuun. Päihdeäitien pakkohoito nousee aika ajoin aiheeksi julkiseen keskusteluun keinona ehkäistä päihteiden käytön lisääntymisen myötä lisääntyneitä sikiövaurioita. Ensi- ja turvakotien liitto on ylläpitänyt Raha- automaattiyhdistyksen (RAY) rahoituksen turvin Pidä kiinni- hoitojärjestelmää Suomessa ja tutkinut ja kehittänyt vapaaehtoista hoitomallia, jossa yhdistetään sekä lastensuojelu että kuntouttava päihdetyö. Merkittäviä tuloksia on saatu nimenomaan vanhempien reflektiivistä kykyä tukemalla. Vanhemman rooliin asettuminen ja vauvan tarpeiden ymmärtäminen tukee ja motivoi vanhempaa päihdeettömyyteen. Tätä kuntoutumista edesauttaa työntekijöiden hyvä reflektiivinen kyky, jota voidaan myös tietoisesti opetella ja kehittää.

Reflektiivisyys käsitteenä on yleisesti käytetty, mutta siitä on myös vaikea saada otetta. Mitä se oikeasti pitää sisällään ja voiko sitä opettaa? Postmoderni sosiaalityö painottaa neuvottelevaa asiantuntijuutta ja tietämisen tapojen moninaisuutta, asiakasnäkökulmaa sekä kumppanuussuhdetta. Samoja aineksia löytyy myös reflektiivisen työntekijän työtavoista; hän ei ohjeista asiakasta ylhäältä päin ja korosta omaa asiantuntijuuttaan vaan tukee asiakasta löytämään vastaukset kysymyksiin itse ja kulkee tämän rinnalla tukien ja vanhemmuutta kannatellen.

2 NAISET JA PÄIHTEET

2.1 Naiset päihteiden käyttäjinä Suomessa

Tutkimusten mukaan alkoholi edelleen on pääasiallinen ongelmapäihde Suomessa. Huumeiden ongelmakäyttö yhteiskunnallisena ongelmana on varsin tuore. Suomessa tyypillistä on ongelmakäyttäjien suhteellisen nuori ikä ja tästä johtuva suhteellisen lyhyt käyttöhistoria, vaikka käyttäjäkunta onkin selvästi vanhentunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Suomelle erityinen piirre on myös buprenorfiinin keskeinen asema pistoskäytössä. Useat huumeiden käyttäjät ovat monella tavalla syrjäytyneitä ja heillä on päihdeongelmien lisäksi monia muita sekä sosiaalisia että terveyteen liittyviä ongelmia. (Varjonen, Tanhua, Forsell & Perälä 2012, 56.)

Naisten päihteiden käyttö Suomessa on lisääntynyt. Suhteessa miesten alkoholin käyttöön naisten juominen on kuitenkin edelleen vähäistä. Naisista täysin raittiita on joka viides, miehistä vain joka kymmenes. Joka kolmas nainen juo vähintään kerran viikossa, miehistä joka toinen. Kaikesta alkoholista naiset kuluttavat viidesosan. Alkoholin käyttö aiheuttaa naiselle samoja haittoja kuin miehille. Kuitenkin naisten alkoholin kulutuksen lisääntyminen on yhteiskunnallisesti merkittävämpää, koska naisilla on erityis-tehtävänä uuden sukupolven tuottajana ja alkoholin käytön yleistymisen naisten parissa on nähty vaaralliseksi ensisijaisesti sen aiheuttamien mahdollisten sikiövaurioiden vuoksi. (Ahlström 2011.)

Alkoholi on sikiövaurioita aiheuttava aine kaikissa vaiheissa raskautta. Alkuraskauden aikana alkoholinkäyttö voi aiheuttaa sikiölle suuria elämää uhkaavia epämuodostumia kuten sydänvikoja. Alkoholinkäyttö voi johtaa myös pieniin epämuodostumiin kuten poikkeaviin kasvonpiirteisiin, korvalehtiin tai sormien muotoon. Pitkäkestoinen alkoholialtistus raskauden aikana johtaa pysyvään kasvuhäiriöön. Päänympäryksen kasvu voi hidastua vielä syntymän jälkeen merkinä pysyvistä aivokudoksen kehittymisen häiriöistä. Alkoholialtistus aiheuttaa myös eriasteisia keskushermoston toimintahäiriöitä, jotka voivat vaihdella lievistä kehitysvammasta oppimisen erityisvaikeuteen. Lapsen tule-

vaisuuden kannalta merkittävin alkoholivaurio onkin keskushermoston toimintahäiriö, jonka asteeseen vaikuttaa niin käytettyjen alkoholiannosten määrä kuin alkoholin käytön pituus suhteessa raskauden keston. Mitään turvarajaa alkoholin käytölle raskauden aikana ei voida antaa. (Autti-Rämö 2011.)

Huumeiden osalta Suomessa on tapahtunut viime vuosina muutos siinä, missä väestöryhmissä käytetään eniten huumeita. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (THL) tuoreen raportin mukaan 1990-luvulla ainakin kerran vuodessa huumeita käyttäviä oli eniten 15- 24-vuotiaiden miesten keskuudessa. 2000-luvulla huumeiden käyttö on kuitenkin noussut jyrkästi 25- 34-vuotiaiden miesten keskuudessa. Samalla 15- 24-vuotiaat naiset ovat ohittaneet samanikäiset miehet huumeiden käytössä. Nuorten naisten huumeiden käyttö on noussut selvästi vuodesta 2006 alkaen. 25- 34-vuotiaiden naisten huumeiden käyttö on niin ikään yleistynyt 2000- luvulla, mutta heidän kokonaismääränsä on selvästi pienempi kuin miesten. (Metso, Winter & Hakkarainen 2012.)

Huumeiden aiheuttamat sikiövaurion riskit liittyvät pääosin erityisesti amfetamiinin aiheuttamiin epämuodostumiin, heroinin aiheuttamiin sikiön äkillisiin kuolemiin sekä ennenaikaisen synnytyksen aiheuttamiin ongelmiin. Pitkäkestoinen jatkuva huumealtistus raskausaikana johtaa vakaviin sikiön vieroitusoireisiin, jotka hoitamattomina voivat johtaa jopa vastasyntyneen kuolemaan. Vastasyntyneet voivat tarvita usean päivän, jopa viikkojen vieroitushoitoa sairaalassa. Suonensisäisten huumeiden käyttöön liittyy myös äidin infektioriski. Erityisesti maksatulehdus, mutta myös HIV voivat siirtyä myös sikiöön ja syntyvään lapseen. (Autti-Rämö 2011.)

Viimeisempien arvioiden mukaan noin kuudella prosentista synnyttävistä naisista esiintyy alkoholi-, lääke- tai huumeongelmia. Tämä tarkoittaa noin 3600 vauvan syntymistä vuosittain päihteistä riippuvaisille äideille. (Andersson 2009.) Kun naisten päihteiden käyttöä, päihdeongelmaa ja sen merkityksiä tarkastelee sosiaalityön kautta ja yhteiskuntapoliittisesti, esiin nousee aina suhde laajempaan kokonaisuuteen, perheeseen, sukuun, työhön, sukupuoleen, sukupolveen, yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Oikeutettukaan huoli sikiöstä ei kuitenkaan saa ajaa ohi äidin ja naisen omasta oikeudesta asian mukaiseen kuntoutukseen ja hoitoon. Siinä missä miesten päihteiden käyttö on yksityisasia, on

naisten ja varsinkin äitien päihteiden käyttö on edelleen koko yhteiskunnan asia. (Boelius 2008, 78–80.)

2.2 Naiset ja huumeet

Alkoholi on perinteisempänä päihteenä yhteiskunnallisesti huumeita hyväksytympi päihde. Huumeiden käyttäjinä naiset kokevat paljon enemmän häpeää ja halveksuntaa. Vaikka alkoholi edelleen on Suomessa myös äitien yleisimmin käyttämä päihde, pääasiallisin syy hoitoon ohjaukseen on ollut kuitenkin huumeiden käyttö. (Pajulo 2011, 1189.)

Huumeiden käytön kokeilu- ja aloitusvaiheessa käytön subjektiiviset ja symboliset merkitykset kietoutuvat toisiinsa ja kiinnittävät naisia huume kuvioihin. Huumeiden käyttö sisältää lupauksia muun muassa jännittävästä, tavallisuudesta erottautumisesta, sukupuoli-identiteetin rajojen laajentamisesta sekä psyykkisen ja sosiaalisen pahanolon torjumisesta. Huume kokeilut ovat naisille yksi tapa kyseenalaistaa ja kokeilla omia rajojaan. Huumemaailma näyttäytyy houkuttelevana alueena, joka edustaa marginaalisuutta ja poikkeavuutta ja tarjoaa näin mahdollisuuden erottua tavallisuudesta ja keskinkertaisuudesta. Huumemaailman yhteisöllisyys on vahvaa ja kiinnittyminen huumeiden käyttäjien edustamaan elämäntapaan irtaannuttaa niin sanotusta normaalista ja sen edustamista asioista ja ympäristöistä. Huumeiden käyttö lupaa tytöille ja naisille myös pahan olon torjuntaa eli keinon turruttaa ja paeta vaikeita ja traumaattisia elämäkokemuksiaan. Huume kuvioiden miehisuus on myös yksi naisia houkutteleva tekijä. Huumeita käyttävät miehet edustavat vaarallista ja jännittävää elämäntapaa, johon kytkeytyy tietynlaista glamouria ja jännitystä. Hakeutumalla huumeita käyttävien miesten seuraan naiset voivat testata sukupuolista viehättävyyttään sekä kyseenalaistaa perinteistä naiskuvaa. Kulttuurimme intiimisyys ja seksuaalisuus haastavat nuoria naisia esiintymään aikuisempina entistä aikaisemmin ja hakemaan hyväksyntää muilta. (Väyrynen 2007, 73–93.)

Huumeiden kokeilusta seuraa usein kiinnittyminen huumeiden käyttöön. Väyrynen (2007) kuvaa tätä vaihetta kiinnijäämiseksi paitsi huumeiden käyttöön niin myös huumekuvioissa eläviin ihmisiin, toimintoihin ja käytäntöihin. Kiinnijääminen on terminä lähellä riippuvuuden käsitettä, jolloin huumeiden käyttö ja sen hankinta ja vaikutuksista sekä seurauksista selviytyminen vaativat yhä enemmän aikaa ja voimavaroja. Huumeet alkavat siis hallita elämää huomaamatta yhä enemmän, niiden alkuun antamat lupaukset pettävät ja muuttavat naisten suhdetta niin itseensä kuin läheisiinsä ja valtakulttuurin toimintatapoihin. Myös suhde huumeita käyttäviin miehiin muuttuu. Riippuvuus huumeisiin altistaa naisia usein väkivallalle ja hyväksikäytölle. Huumeiden hankinnassa naisten sukupuolierityisyys korostuu. Miehisessä huumeympäristössä naisten huumeiden käyttö ja hankinta tapahtuu ainakin jossain määrin miesten ehdoilla. Huumekuvioissa näiltä osin korostuvat sukupuolten ruumiilliset erot ja valtasuhteet eli naisten fyysinen heikkous miehiin verrattuna.

Naisten riippuvuus huumeista on monissa tapauksissa myös riippuvuutta huumeita käyttävistä miehistä. Huumeisiin kiinnijääminen ja riippuvuuden eteneminen muuttavat naisten käsitystä itsestään. He voivat kokea irrallisuutta omasta sukupuolesta, jota lisää sekä huumekuvioiden että valtakulttuurin stereotyyppiset naiskuvat. Huumeita käyttäviä naisia halveksitaan ja heihin usein kohdistetaan nimittelyjä, jotka viittaavat naisten seksuaalimoraaliin. Tämä aiheuttaa irtautumista omasta sukupuolesta. Naiseus voidaan kokea hävettävänä ja halveksittavana. Väyrynen (2007) nostaa esiin kaksi tyypillistä käsitystä huumekuvioista liittyen naisiin. Toinen on leimaava ja arvottava nimitys ”pirihuora”, toinen taas tavoiteltu ja arvostettavammaksi määriteltä ”hyvä jätkä”. Miehisten toimintamallien omaksuminen on huumekuvioihin keskeisesti kuuluvan arvostuksen hankkimista sekä alisteisen aseman välttämistä. (Väyrynen 2007, 101–133.)

Oman tilanteen ymmärtäminen ja ongelmaksi muodostuneen huumeiden käytön kohtaaminen on Väyrysen (2007) tutkimuksen mukaan naisille vaikeaa, koska se edellyttää myös itsen kohtaamista. Ympäristön puuttuminen huumeiden käyttöön herättää ärsytystä. Naisille, jotka olivat äitejä, ongelman kohtaaminen oli erityisen vaikeaa, koska se merkitsee äitiyden kyseenalaistamista, lapsen menettämisen pelkoa ja oman

äitiys-identiteetin romuttumista. Ongelman kohtaamiseen liittyy käsite pohjakokemus, jolloin oma tilanne näyttäytyi uudella tavalla lisäten tietoisuutta omista ongelmista. Tämä laukaisee halun huume kuvioista irtaantumiseen, johon liittyy kuitenkin monenlaisia haasteita. Vaikka halutaan päästä eroon huumeiden käytöstä ja siihen liittyvistä kuvioista, halu käyttää aineita vetää edelleen puoleensa. Tämä on ristiriitaista ja aiheuttaa sekä psyykkistä että fyysistä tuskaa. Irtaantuminen vaatii muutakin kuin vain aineista pidättäytymisen. On hahmotettava itsensä uudella tavalla sosiaalisessa ympäristössä ja luotava uudelleen suhteita esimerkiksi läheisiin ja koko valtakulttuuriin. ”Normaali” elämä edustaa tuntematonta, joka kaikkinen vaatimuksineen voi näyttäytyä pelottavana ja ahdistavana, koska huume kuviot ovat tuttuja ja niissä osataan toimia kaikista haitallisista seurauksista huolimatta. (Väyrynen 2007, 143–162.)

Huumeista irtaantuessa myös identiteetti ajautuu kriisiin. Naisten kokemukset arvottomuudesta ja leimautumisesta konkretisoituvat ja tekevät haasteelliseksi kohdata itsensä ja huumeiden käyttöön liittyvät syyllisyyden ja häpeän tunteet, jotka ovat juurtuneet syvälle itseen ja aiheuttavat kokemuksen ulkopuolisuudesta, leimautumisesta, toiseudesta ja irrallisuudesta. Monien naisten on kohdattava myös lapsuuden traumaattiset kokemukset, jotka käsittelemättöminä ja häpeällisinä voivat aiheuttaa pelkoa ja ahdistusta. Monesti myös huume kuvioissa elämiseen sisältyy menetyksiä, väkivallan kokemuksia ja muita tapahtumia, joihin liittyy ikäviä tunteita. Näitä käsitelleessään naiset tarvitsevat tukea ja sellaisia paikkoja, jossa he voivat luoda uudelleen suhteita ja työstää identiteettiään hajottaneita kokemuksia. Sosiaalinen kuntoutus, joka mahdollistaa tunnetyöskentelyn on tärkeää huumeriippuvuudesta toipumisessa. Onnistumisen kokemukset vahvistavat ja eheyttävät ihmisen suhdetta itseensä, niin naisilla kuin miehelläkin. (Väyrynen 2007, 171–186.)

2.3 Päihdeäitien kuntoutus ja sosiaalityön mahdollisuudet

Naisten päihdeiden käytön ja päihdeongelman erityisluonteen ymmärtäminen on heidän kanssa tehtävän työn perusedellytys. Naisten päihdeiden käyttöä, päihdeongel-

maa ja sen merkitystä yhteiskuntapoliittisesti ja sosiaalityön kautta tarkasteltaessa, esiin nousee usein suhde laajempaan kokonaisuuteen kuten perheeseen, sukuun, työhön, sukupuoleen, sukupolveen, yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Alkoholi- ja päihde- maailmassa naisten asema on yhä alisteinen ja tämä vaikuttaa heidän asenteisiinsa myös itseään kohtaan. Naispäihdetyö ja erityisesti raskaana olevat päihteitä käyttävät äidit ovat suuri haaste alan työntekijöille. Palvelujärjestelmässä saattaa yhä olla kokonaisvaltaista ja rakenteellista mitätöintiä päihdeäitejä kohtaan. Valtaosa hoitoalan työntekijöistä on naisia, feministisin arvoin ja asentein varustettuina. Jokaisen alalla työskentelevän olisikin hyvä pysähtyä pohtimaan, missä ja miten on saanut valmiutensa ja oppinsa kohdata ja työskennellä päihteitä käyttävien naisten kanssa? Millaisen naisen mallin on itse saanut omalta äidiltään, isoäidiltään ja muilta lähipiirin naisilta ja miten nämä mallit ja asenteet heijastuvat omaan työhön? (Boelius 2008, 80–81.)

Tutkimusten mukaan erityisesti äitiys näyttäytyy elämänalueena, jolla epäonnistuminen on traumaattista ja itsearvostusta särkevää. Äitiydessä epäonnistuminen uhkaa naisidentiteetin perustoja ja ihmisarvoa. Vaikka esimerkiksi Jokinen Eeva onkin väitöskirjassaan piirtänyt kuvaa äitejä hellempään kohtelevasta äitiydestä, jossa riittävän hyväksi äitiydeksi määrittyy se, että äiti on niin hyvä kuin kulloisessakin tilanteessa kykenee, äitiydestä, jossa äidillä on lupa olla väsynyt ja heikko ja silti rakastettu ja riittävä, niin media ja yleinen mielipide vaativat muuta. (Granfelt 1998, 117–119.) Monet päihdeäidit kantavatkin mukanaan syyllisyyttä aikaisempien elämänvaiheittensa teoista. Heillä on saattanut olla raskauksia jo aiemmin, mutta ne ovat saattaneet päihdeiden käytön seurauksesta mennä kesken tai he ovat joutuneet antamaan lapsiaan huostaan. Nyt he saattavat olla tilanteessa, jossa ovat päättäneet yrittää päästä päihdeistä eroon. Tie ei kuitenkaan ole helppo ja he tarvitsevat siinä paljon tukea.

Katvala (2001) on tarkastellut äitiyttä sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Hän ei käsittele äitiyttä vain aiheena, joka tapahtuu naiselle, vaan aiheena, jossa nainen itsekin on toimijana. Teoreettinen orientaatio painottuu sosiaaliseen konstruktionismiin, todellisuuden näkemiseen tulkinnallisena ja jatkuvasti uudelleen rakentuvana. Hänen näkemyksensä mukaan todellisuus rakentuu yksilön ja hänen sosiaalisen maailmansa

vuorovaikutuksessa syntyneistä merkityksistä. Se, miten äitiydestä ajatellaan, on muotoutunut paitsi yksilön omista ajatuksista ja kokemuksista niin myös ympäristön ajatuksista, käsityksistä ja uskomuksista äitiydestä. Ymmärrys äitiydestä on pitkälti riippuvainen ajasta ja kulttuurista. (Katvala 2001, 10.) Tätä ajatusta vasten on hyvin merkittävää kuinka käytännön sosiaalityön piirissä toimivat ammattilaiset kohtelevat päihiteitä käyttäviä äitejä. Minkälaista todellisuutta he tunnustavat.

Katvala (2001) tutki kolmen sukupolven äitejä ja näitä kaikkia yhdistivät erilaiset syyllisyyden tunnot. Hänen tutkimuksessaan syyllisyyttä aiheuttivat sellaiset teot, jotka rikkoivat yleisesti ylläpidettyjä uskomuksia vastaan. Tällaisia, äitiyteen liittyviä odotuksia ja uskomuksia ovat esimerkiksi että äidillä pitäisi olla aikaa lapsilleen, äidin pitäisi hoivata ja huoltaa yli omien tarpeiden ja toimien. Äiti ei saisi olla poissa. Oman lapsen luovuttaminen toiseen kotiin ja äitiyden jakaminen ja siirtäminen, niin sanottu joustava äitiys oli varsin yleistä 1950- luvulle saakka, kuitenkin se ei silloinkaan ollut kulttuurisesti kunniallista. Äitiydestä luovuttiin kun oltiin liian nuoria tai muuten kykenemättömiä huolehtimaan lapsesta. (Katvala 2001, 53–54.) Granfelt (1998, 119.) kuvaa kuinka äiti, joka joutuu luopumaan lapsestaan kokonaan tai osittain, joutuu ratkaisemaan suhteensa ”lapsensa toiseen äitiin”. Siinä asemassa on vaikea välttää kilpailutilannetta, joka voi ennestään vahvistaa biologisen äidin epäonnistumisen, ulkopuolisuuden ja huonouden kokemuksia.

Berg (2008, 169.) peräänkuuluttaa sitä, että riittävän äitiyden kriteerejä ei saisi vetää liian lähelle äitiyden täydellistä hallintaa. Yhteiskunnallisilla palvelujärjestelmillä ja lastensuojelutyöllä pitäisi voida tukea äitien jaksamista. Vähintäänkin äideillä pitäisi olla oikeus kunnalliseen, konkreettiseen kotipalvelu- ja lastenhoitoapuun normaalina sosiaalipalveluna. Varsinkin yksinhuoltajaäideille pitäisi tarjota mahdollisuuksia jakaa äitiyttä ilman syyllisyyttä. On väitetty, että äitiys saattaisi olla eniten sukupuolta vahvistava kokemus monien naisten elämässä senkin vuoksi, että äitiys yksilöllistetyinä vastuullisuutena on rakentunut yhteiskunnallisesti valtaviin vaatimusten ja odotusten varaan. Vanhemmaksi tultuaan naisista tulee vauvaan hoidosta vastuuta ottavia, kun taas isistä tulee äidin auttajia, vauvojen leikkikavereita ja perheen elättäjiä. (Sevon & Huttunen 2004, 135.) On kuitenkin huomattava, että suurin osa päih-

deäideistä jätetään selviämään vaativasta vanhemmuudesta yksin, koska he usein eivät ole parisuhteessa. Yhteiskunnan tulisi paremmin tukea heitä, eikä vain tuomita ja leimata epäonnistujiksi. Päihteitä käyttävien naisten miehillä onkin aina roolinsa riippumatta siitä osallistuvatko he perheensä elämään vai eivät.

Berg näkeekin rajat hyvän ja huonon, riittävän ja riittämättömän, normaalin ja poikkeavan välillä liukuvina ja epätarkkoina. Hän sijoittaisi ne jatkumolle, jolla äidit voivat liikkua ja tasapainoilla rakentaessaan ymmärrystä itsestään ja ohjatessaan toimintaansa. Riittävän hyvä äitiys voi näin toteutua hyvin monenlaisina yhdistelminä. Ammattilaisten tehtäväksi jää arvioida milloin puuttuminen on tarpeellista ja oikeutettua ja milloin turhaa ja liian vahvaa. (Berg 2008, 169–170.)

2.4 Ensikoti Helmiina päihdekuntoutusjärjestelmässä

Päihdehuoltolain mukaan kunnan on huolehdittava päihdehuollon järjestämisestä siten, että palvelut vastaavat sisällöltään ja laajuudeltaan kunnassa esiintyvää tarvetta. Päihteinä pidetään kaikkia päihtymistarkoituksessa käytettäviä aineita: alkoholia, korvikkeita, lääkkeitä ja huumeita.

Päihdehuollon erityispalvelujärjestelmä koostuu avohoidosta (A-klinikat, nuori-soasemat), lyhytaikaisesta laitoshoidosta (katkaisuhuoltoasemat), pidempiaikaisesta laituskuntoutuksesta ja tukipalveluista (päiväkeskukset, asumispalvelut ja tukiasunnot) sekä vertaistukitoiminnasta. Päihdehuollon erityispalvelujen ohella entistä enemmän päihdeongelmaisia hoidetaan sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluissa, joita ovat sosiaalitoimistot, lastensuojeluyksiköt, mielenterveystoimistot, terveyskeskusten vastaanotot ja vuodeosastot, sairaalat sekä psykiatriset sairaalat. Suomalaisessa järjestelmässä korostetaan, että pelkät hoitotoimet eivät ole useinkaan riittäviä, vaan päihdeongelmaista tulee tarvittaessa auttaa ratkaisemaan myös sosiaalisiin suhteisiin, toimeentuloon, asumiseen ja työhön liittyviä ongelmia. (Varjonen, Tanhua, Forsell & Perälä 2012, 67.)

Perheiden päihdekuntoutusta on tarjolla melko vähän, vaikkakin määrä on lisääntynyt 1990-luvulta. Myös kuntoutuksen sisällöt vaihtelevat, mutta vain harvoissa kuntoutusmuodoissa lapsen näkökulma on keskeinen. Suomessa on julkaistu viime vuosina huumeiden käyttäjiä koskevia tutkimuksia, mutta huumeperheistä niissä ei juurikaan puhuta. Tutkimuksissa käsitellään päihdekulttuurin muutosta ja ongelman yhteiskunnallisia ratkaisumalleja, mutta huumeita käyttäviä vanhempia ja perheiden tilannetta niissä ei mainita. (Hyytinen 2007, 16–17.)

Vuoden 2011 aikana oli huostassa 10 535 lasta. Kiireellisesti sijoitettiin vuoden aikana yhteensä 3 867 lasta. Huostassa olleiden lasten määrä lisääntyi edellisvuodesta vajaa 3 prosenttia. Kiireellisesti sijoitettuja oli 13 prosenttia enemmän kuin edellisenä vuonna. Kaikkiaan kodin ulkopuolelle oli vuoden aikana sijoitettuna 17 409 lasta ja nuorta. Edellisestä vuodesta sijoitettuna olleiden määrä kasvoi vähän yli prosentin. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli noin 81 500 lasta ja nuorta. Tämä on runsas 3 prosenttia enemmän kuin vuonna 2010. (THL 2011.)

Noin 6 % suomalaisista odottavista äideistä on todettu riippuvuutta jostakin päihteestä. Päihderiippuvuuteen kuuluu, että käytön lopettaminen ei onnistu omaehtoisesti ja päihteiden käyttö vaikuttaa voimakkaasti vanhemmuuteen, ihmissuhteisiin ja sosiaalisten velvoitteiden hoitamiseen. Päihdeongelmaisen odottavan äidin varhainen hoitaminen ja hoitoon ohjaaminen on tärkeää myös äidin kasautuneiden psykososiaalisten ongelmien ja syntyvän lapsen hyvinvoinnin vuoksi. Äidin päihdeongelma on tällä hetkellä yksi yleisimmistä pienten lasten sijaishuollon ja huostaanoton syistä. Huostaanottoon tai sijaishuoltoon päädyttyä ovat tilanteet kuitenkin edenneet hyvin pitkälle ja vaikeutuneet. Kaikille niille äideille, jotka ovat suostuvaisia tiiviiseen ja oikein suunnattuun hoitoon ja tukeen jo raskausaikana, tulisi nykyistä paremmin tarjota siihen mahdollisuus. (Pajulo 2011, 1189–1190.)

Päihdeongelmaisten äitien hoidon kehittämisessä on ristiriitainen tilanne. Tiedetään, että hoidon rakenteen ja sisällön yhtenäistämiseksi ja kehittämiseksi on olemassa suuri tarve. Lakimuutosta äitien pakkohoidon mahdollistamiseksi odotusaikana valmistellaan. Samanaikaisesti vapaaehtoisia, järjestösektorin hoitopaikkoja on käytännössä

pyritty lopettamaan. Suomessa äitiys- ja lastenneuvolapalveluiden käyttöaste on hyvin korkea (99 %), mikä mahdollistaa myös vaikeiden riskiryhmien äitien ja lasten tavoittamisen. Äitiyshuollossa on pelkona, että päihdeäitien lapset jäävät ilman apua, jos äidit jättävät palvelut käyttämättä pakkohoitoon joutumisen uhan tai hoidonsisälön ja toteutuksen epäselvyyden vuoksi. (Pajulo 2012, 1190)

Päihdeongelmien hoitoon erikoistuneissa ensikodeissa on kehitetty hoitomalli, jossa äiti ja vauva voidaan ottaa hoitoon yhdessä jo odotusaikana. Keskimääräinen hoitoaika on noin puoli vuotta. Ydinajatuksena on, että äitiyttä ja vanhemmuutta vahvistetaan samanaikaisesti päihdeettömyyden kanssa. Kuntoutuksen tavoitteena on, että mahdollisimman moni äideistä selviytyisi hoidon loputtua lapsensa ensisijaisena hoitajana ilman päihdeitä ja riittävän hyvin. (Pajulo 2011, 1189.)

Hoitoyksiköitä on kuusi ja ne sijaitsevat eri puolilla maata (Helsinki, Espoo, Turku, Kuopio, Kokkola, Rovaniemi). Ne ovat kodinomaisia ja jokaisessa yksikössä voidaan hoitaa kerrallaan noin viittä äiti- vauvaparia ja yhtä laajempaa perhettä. Hoito päihde- ensikodissa edellyttää aina päihdeettömyyttä. Hoito on ympärivuorokautista. Siihen sisältyy monia hoitavia elementtejä yksilöllisestä hoitosuhteesta kuntouttavaan yhteisöön. Ainutlaatuisen hoitomallista tekee kuitenkin sen kohdistuminen äidin ja lapsen suhteen vahvistamiseen. Päihdeongelmaisen äidin kiintymystä syntyvään lapseen voidaan vahvistaa hoitamalla suhdetta jo raskausaikana. Hyvä odotusaikainen kiintyminen ennakoi parempaa vuorovaikutusta vauvan kanssa. (Pajulo 2011, 1190–1193.) Ensikoti Helmiina on Espoossa sijaitseva päihde- ensikoti. Sen avopalveluyksikkö on Esmiina.

3 SOSIAALITYÖN POSTMODERNI ULOTTUVUUS

Piironen (2005, 158–172.) mukaan keskustelu siitä, että 1990- luvulla olisi Suomessa muiden länsimaiden ohella siirrytty sosiaalityön ammatillisuuden ymmärryksessä mo-

dernin professionaalisuuden tulkintakehyksestä postmoderniin tulkintakehykseen, on lisääntynyt. Näissä keskusteluyhteyksissä postmodernisuutta käsitteellistetään tavalla, joka antaa postmodernisuudesta laaja- alaisen, monimuotoisen ja hyvin epäyhtenäisen kokonaiskuvan. Yhteistä kuitenkin näillä kuvauksilla on se, että dialogisuus ja diskursiivisuus ovat juurtuneet osaksi sosiaalityön ammatillista ymmärrystä. Postmodernissa sosiaalityössä korostuvat sosiaalityön muutos varmuuden oloista epävarmuuden oloihin sekä arkipäivän työssä että myös yhteiskunnallisella tasolla. Piironen näkeekin postmodernin sosiaalityön mahdollisuuden siinä, että samalla kun se sallii erilaisuuden, joustavuuden ja arvopluralismin, se myös avaa vuorovaikutteisia mahdollisuuksia sosiaalityön kehittämisyhteyksille ilman alistussuhteita. (Piironen 2005, 158–172.)

Sosiaalityössä keskusteluun totuudesta kiinnittyy myös keskustelu modernista ja postmodernista sosiaalityöstä. Moderniin asiantuntijakulttuuriin katsotaan kuuluvan ajatus ammattilaisesta, joka kykenee määrittelemään esimerkiksi asiakkaan tilanteen sellaisena kuin se todellisuudessa on. Postmoderneissa keskusteluissa mahdollisuus täysin objektiivisen tiedon saamiseen on kyseenalaistettu. Tieto nähdään sosiaalisesti ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa rakentuvana ja se tunnustaa myös aina tulkintoihin kytkeytyvän vallan. Postmoderneja ajatuksia on sosiaalityön yhteydessä myös arvosteltu, koska esimerkiksi sosiaalityöhön liittyvät kontrollitoimet eivät voi perustua pelkille tulkinnoille totuuden sijaan. Siksi työn juridisoitumiskehityksen myötä näytön osoittamisen vaatimus etenkin lastensuojelussa on tullut entistäkin tärkeämmäksi. Erilaiset perustelut on kyettävä perustelemaan siten, että ne kestävät myös oikeudellisen tarkastelun. (Helsingin Yliopiston Sosweb i.a.)

Postmodernissa sosiaalityössä asiantuntijan asema käy entistäkin vaativammaksi. Professionaaliset odotukset eivät ole hävinneet, vaan nykyään työntekijän on pystyttävä entistä luovemmin ja varmemmin osoittamaan asiantuntijuutensa ja toimintansa perusteet. Osaamisen ytimen muodostaa sosiaalisten tilanteiden monipuolinen analysointi ja ymmärtäminen sekä näihin perustuva toiminta muuttuvissa olosuhteissa. Lisäksi tunnistetaan kriittisen reflektiivisyyden vaatimus. (Karvinen-Niirikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 81–82.)

Haasteena on uudenlaisten toimintamallien rakentaminen ja vanhoista rutiineista irrottautuminen. Sosiaalityön ammattikäytäntöjen ajatellaan rakentuvan toimintayhteyksissään eli kontekstissaan. Näissä tilanteittain muodostuvissa puitteissa neuvotellaan asiantuntijuudesta ja tuotetaan uutta tietoa ja osaamista. Siihen kuinka ammattilaiset pystyvät hahmottamaan omaa toimintatapaansa ja neuvottelemaan siitä luovalla ja rakentavalla tavalla liittyy suuria haasteita. Yksi kysymys on, kuinka asiantuntijat pystyvät murtautumaan yksin toimimiseen perustuvista vanhoista rutiineista ja ajattelumalleista uudempaan jaettuun ja verkostoituvaan asiantuntijuuteen. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 80.)

Asiantuntijuus on kiinnittynyt myös valtaan ja institutionaalisiin rakenteisiin sekä erilaisiin tietämisen tapoihin. Horisontaalinen asiantuntijuus tarkoittaa samalle tasolle asetumista. Tällöin millään osapuolella ei ole lähtökohtaisesti sellaista asiantuntijuutta, joka ylittäisi toisen osapuolen asiantuntijuuden. Työntekijän ja asiakkaan suhde on vastavuoroinen. Tätä suhdetta luonnehtii asiantuntijuuden rajojen hämärtyminen. Siinä asiantuntijuus ei perustu muita arvokkaampaan tietoon vaan kykyyn asettua dialogiin erilaisten tietojen kanssa. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 80–81.)

Tällainen asiantuntijuus edustaa postmodernia tietokäsitystä, jossa tiedon ja vallan yhteenkietoutuminen tunnistetaan. Se on kriittistä ja kytkeytyy läheisesti työntekijän ja asiakkaan väliseen kumppanuussuhteeseen, jossa päädytään tilannetulkintoihin yhdessä neuvotellen. Horisontaalisessa asiantuntijuudessa korostuu aktiivisen sosiaalisen toimijuuden ja täysivaltaisen kansalaisuuden tukeminen. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 81.)

Asiantuntijuudessa ei ole kyse pelkästään tietämisestä, vaan monista yksilön tahtoon ja motivaatioon liittyvistä tekijöistä sekä toimintaympäristöstä, jossa asiantuntijatoimintaa harjoitetaan. Työntekijän asiantuntijuuden kehittyminen ei ole vain persoonallista vaan liittyy kiinteästi myös yhteisön kehittymiseen. Asiantuntijuuden kehittymiseen kuuluu kolme toisiinsa integroituvaa näkökulmaa: mielensisäinen tiedonhankinnan näkökulma, osallistuvan asiantuntijakulttuurin ja oppivan yhteisön näkökulma sekä tiedon

luomisen ja innovaatioiden näkökulma. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 85–86.)

Innovatiivinen ulottuvuus pitää sisällään muutoksen sekä oppivan organisaation ja kehittämisen ulottuvuudet. Sitä voi kuvata laajenevan oppimisen käsitteen avulla. Siinä yksilötoimija kytetään toimintajärjestelmien kokonaisuuksien kehittämiseen. Siinä tarkastellaan työn ja toiminnan kehityksen ristiriitoja sekä haetaan kehittämisen ituja ja mahdollisuuksia analysoimalla kyseistä toimintaa ja sen kehitystä. Lähtökohtana ovat toimijoiden omat kokemukset sekä usein myös laajempi tutkimusaineisto. Tavoitteena on, että yhdessä luodaan ja tuotetaan uutta, vielä tuntematonta osaamista. Laajenevassa oppimisessa ja kehittävässä työtutkimuksessa pääpaino on toiminnan kohdetta koskevan ymmärryksen kehittämisessä ja jakamisessa sekä sen kautta rakentuvan mielekkään työnjaon ja toimintatavan luomisessa. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 86.)

Työntekijälle suhde organisaatioon merkitsee työroolin hakemista ja sovittamista omaan persoonaansa ja toimijuuteensa. Eri työntekijöillä voi olla hyvinkin erilaiset näkemykset perustehtävästä. Toimijoille on muodostunut oma käyttöteoria eli sisäistetty käsitys organisaation toiminnasta ja omasta tehtävästä. Jos käyttöteoriat ovat hyvin ristiriitaisia tai hämartyneitä ne saattavat aiheuttaa pahaa oloa ja konflikteja. Olisikin tärkeää painottaa työyhteisön yhteisen käyttöteorian luomista. Tällä pyritään tutkivaan ja reflektiiviseen työkäytäntöön. Reflektiivinen työkäytäntö merkitsee oman toiminnan tutkimista vasta-kohtana mekaaniselle, usein jopa tiedostamattomalle toiminnalle, jossa ihminen ei juuri pysähdy tutkimaan tekojensa seurauksia. Reflektiivisen työkäytännön perusajatuksia on, että toimintatapaamme tai päätöksentekomme ja käyttäytymistämme hallitsevat ajatuksemme, uskomuksemme ja ennako- oletuksemme, joita kutsutaan käyttöteoriaksi. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 105–107.)

Käyttöteorian tutkiminen on muutoksen edellytys. Muuttuakseen ihmisen on tultava tietoiseksi omasta käyttäytymisestään ja sen ohjautumisesta. Ilman tätä prosessia työntekijä ei pysty ymmärtämään muutosta, vaikuttamaan siihen tai vaihtamaan käsityksiään ja toimintatapaansa. Yhtenä ammatillisen kehityksen edellytyksenä voidaan pitää työn-

tekijän kyvykkyyttä kokemustensa ja niihin liittyvien tunteiden tutkimiseen kriittisen sisäisen puheen avulla. Kokemuksellisen oppimisen soveltaminen tapahtuu psykodynaamisen ihmiskäsityksen pohjalta, mikä auttaa ymmärtämään sitä, miksi ihmiset kokevat niin kuin kokevat. Toimijan ajattelun muuttumiseen kuuluu jatkuva merkityksen ja mielekkyyden rakentaminen. Reflektioprosessin on mahdotonta edetä ilman tiedostamattoman käsittelyä, sillä tiedostamattomat prosessit vääristävät ihmisten kokemuksia ja ajatuksia. (Karvinen-Niinikoski, Rantalaiho & Salonen 2007, 106–108.)

4 REFLEKTIIVISYYS

4.1 Mitä reflektiivisyys on?

Ihmisen erottaa eläinkunnasta ajattelu sekä kyky oman ajattelun pohdintaan. Viimeisen kymmenen vuoden aikaa psykiatriassa on tutkittu entistä enemmän mentalisaatiota eli kykyä pitää mieli mielessä. (Larmo 2010.) Mentalisaatio on kykyä yrittää kuvitella, mitä toiset ajattelevat, tuntevat tai uskovat. Mentalisaatio-termin käsitteellistämiseksi on luotu termi reflektiivinen funktio (RF). Sitä käytetään ajoittain tieteellisissä tutkimuksissa ja kliinisessä kirjallisuudessa mentalisaation synonyyminä. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 72.) Käsitteet mentalisaatio, reflektiivinen kyky/funktio tai mieleen suuntautuminen (mind-mindedness) ovat syntyneet psykoanalyttisen teorian sisällä. Erityisesti brittiläiset psykoanalyttikot Peter Fonagy, Mary Target ja Miriam ja Howard Steele ovat työstäneet reflektiivisen funktion käsitettä kiintymyssuhdeteorian lähtökohdista. Keskeistä ajattelussa on painopisteen siirtäminen käyttäytymisen tasolta mielen ja kokemuksen tasolle. Reflektiivisen funktion nähdään sisältävän sekä kyvyn itsereflektioon, eli kyvyn pohtia omia tunteitaan ja niiden vaikutuksia toisiin ihmisiin, että kyvyn pohtia ja tavoittaa toisen ihmisen tunne ja käyttäytymisen takana oleva kokemus. (Pajulo & Kalland 2008, 165.)

Kyseessä on kyky, joka vaihtelee yksilöllisesti ja vaikuttaa keskeisesti yksilön kaikkeen kanssakäymiseen kautta koko elämän. Tässä kontekstissa reflektiivisellä kyvyllä tarkoitetaan vanhemman kykyä asettua pohtimaan lapsensa kokemusta erilaisissa arkipäivän tilanteissa. Kykyä pysähtyä sen kysymyksen äärelle, mikä tunne tai kokemus lapsella mahtaa olla juuri sillä hetkellä, kun hän käyttäytyy tietyllä tavalla. Kyky kytkeä päällepäin näkyvä käyttäytyminen ja sen alla oleva kokemus toisiinsa, sekä omasta puolesta että lapsen puolesta, on reflektiivisyyden ydintä. Käsite on lähellä empatiakykyä, joka pitää myös sisällään kyvyn samaistua ja jakaa tunnekokemus toisen ihmisen kanssa. Tämän lisäksi reflektiivisyyteen sisältyy kuitenkin erityisesti kyky tietoisesti pysähtyä pohtimaan tunnetilaa, kyky säilöä ja säädellä sitä. Reflektiivinen kyky tekee mahdolliseksi sen, että äiti voi toimia sensitiivisesti suhteessa lapseen. Äiti on kiinnostunut ja kykenevä miettimään ja tavoittamaan vauvan käyttäytymistä ja sen taustalla olevia vauvan mielen tiloja. Sensitiivinen äiti ymmärtää vauvan mielen erillisenä omastaan ja kykenee tavoittamaan vauvan tunteita ja kokemusta suhteessa omaan toimintaansa ja mielentilaansa. (Pajulo & Kalland 2008, 165–166.) Reflektiivisyys voidaan ymmärtää haluna kurkistaa lapsen ilmiä käyttäytymisen taakse. Vaikka ei voikaan olla varma toisen ihmisen kokemuksesta, halusta tai tarkoitusperästä, mentalisaatikyky tarkoittaa ponnisteluja sen tavoittelemiseksi ja tämän ponnistelun arvostamista. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 71.)

Alla olevaan taulukkoon (TAULUKKO 1.) olen koonnut selvyuden vuoksi opinnäytetyössä käyttämäni reflektiivisyyteen liittyvät keskeisimmät käsitteet.

TAULUKKO 1. Reflektiivisyyteen liittyvät keskeisimmät käsitteet

KÄSITE	SELITE
mentalisaatio	kykyä yrittää kuvitella, mitä toiset ajattelevat, tuntevat tai uskovat
reflektiivien funktio	mentalisaation synonyymi, joka on luotu sen käsitteellistämiseksi
itsereflektiivisyys	kyky pohtia omia tunteitaan ja niiden vaikutuksia toisiin ihmisiin
reflektiivinen työote	tapa olla suhteessa, tapa tarkastella asioita

Reflektiivisyys toisen ihmisen mielen suhteen ei voi toteutua ilman, että on ensin riittävästi kykyä pohtia omaa tunnetilaansa ja kokemustaan. Kyseinen kyky kehittyy vain vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa. Erityisen merkittäviä reflektiivisen kyvyn kehittymisen kannalta ovat varhaiset ihmissuhteet. Jokainen vanhempi on oman äitinsä tai ensisijaisen hoivaajansa lapsi ja kantaa tätä vuorovaikutuksen ja reflektiivisyyden toteutumisen tai toteutumattomuuden kokemusta itsessään. Kuitenkin on myös merkittävää, että kyky voi kehittyä myös myöhemmin korjaavissa ihmissuhdekokemuksissa tai esimerkiksi terapeutisessa hoitosuhteessa. (Pajulo & Kalland 2008, 166.)

Vuorovaikutus varhaisissa ihmissuhteissa sisältää luonnostaan aineksia, jotka toimivat pohjana ja edellytyksenä reflektiivisyyden kehittymiselle. Perusedellytys on, että äiti kykenee jakamaan vauvansa tunnetilan ja kokemuksen osaamalla samastua riittävästi vauvan tilanteeseen ahdistumatta liikaa itse ja säilyttäen toimintakykynsä. Vuorovaikutustilanteissa tämä näkyy siten, että äiti ilmeillään, puheellaan ja äänensävyllään peilaa vauvalle takaisin tämän omaa kokemusta ja tunnetta. (Pajulo & Kalland 2008, 166.) Reflektiivisyyden kehittyminen auttaa myös päihdekuntoutusta ja päihdeistä kuntoutuminen tukee varhaisen vuorovaikutussuhteen kehittymistä. Reflektiivisyys on siis käsite, joka yhdistää nämä kaksi tärkeää perustehtävää raskaana olevien päihdeäitien kanssa tehtävässä työssä. (Jaskari 2008, 126.)

Toimivan mentalisaation ydin ei ole niinkään kyky tulkita aina oikein omia ja toisten ihmisten sisäisiä tiloja. Pikemminkin on kyse siitä, että ihmissuhteisiin suhtaudutaan sillä ajatuksella, että oma ajatus- ja tunnemaailma rikastuu ja muuttuu toisten ihmisten mentaalisiin tiloihin tutustumisen myötä. Näin ollen mentalisaatio on pikemminkin asenne kuin taito. Se on asenteena tutkiskeleva ja toisen ihmisen mentaalista tilaa kunnioittava ja siihen sisältyy sen hyväksyminen, että ymmärryksemme toisten ihmisten mentaalisisistä tiloista on aina rajallista. Mentalisaatio asenteena tarkoittaa myös sen käsittämistä, että toisten ihmisten tunne- elämän ymmärtämisellä on tärkeä rooli hyvien ja molemminpuolisesti palkitsevien ihmissuhteiden rakentamisessa. (Fearon, Target, Sargent, Williams, McGregor, Bleiberg & Fonagy 2006, 214.)

4.2 Reflektiivisyyden kehittyminen varhaisessa vuorovaikutussuhteessa

Kaikilla lapsilla on syntymästään lähtien valmius kehittää omaa mentalisaatiokykyään. Varhaiset vuorovaikutussuhteet ja hoivaympäristö ja niiden laatu kuitenkin määrittävät kuinka pitkälle ja monipuoliseksi lapsen mentalisaatiokyky kehittyy. Lapsen oma mentalisaatiokyky kehittyy vain, jos vanhemmalla itsellään on riittävä mentalisaatiokyky. Se kehittyy vain, jos lapsen mielentilaa ja kokemuksia ymmärretään ja huomioidaan riittävästi hänen kehityksensä aikana. Lapsi löytää oman kokemuksensa ja oman itsensä mielikuvan kautta, kun vanhempi pitää hyvin varhaisesta vaiheesta lähtien mielessään kuvaa lapsesta omana persoonanaan, jolla on omia tunteita, toiveita ja pyrkimyksiä. Kun vanhempi antaa lapsen kokemukselle arvoa, lapsi oppii itsekin antamaan arvoa omille kokemuksilleen ja omille tunteilleen. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 73–74.)

Vanhempi, jolla on hyvä kapasiteetti mentalisaatioon, vastaa todennäköisesti lapsen emotionaalisiin tarpeisiin ja reaktioihin avoimesti ja hyväksyvästi, mikä puolestaan luo lapselle tunteen, että sekä positiiviset että negatiiviset tunteet ovat siedettävissä ja yhdistettävissä. Vanhemman hyvä mentalisaatiokyky antaa lapselle mahdollisuuden tulkita käyttäytymistä suhteessa toiveisiin, pelkoihin ja odotuksiin. Jos lapsen kykyä reflektiiviseen toimintaan on tuettu, hän voi pitää inhimillistä käyttäytymistä merkityksellisenä ja havaita, että hänen sisäinen maailmansa on erillään ulkoisista realiteeteista. Lapsi havaitsee itsensä ja toiset fyysisesti ja psyykkisesti erillisinä toimijoina. Hyvä mentalisaatiokyky helpottaa oman ja toisten käyttäytymisen ymmärtämistä ja ennakoimista. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 73–74.)

Turvallisella kiintymyssuhteella on suotuisa vaikutus tunteiden säätelyyn, oppimiseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Tutkijat ovat kiinnostuneita turvallisen kiintymyssuhteen syntymisen ehdoista. Tämän tärkeimpiin edellytyksiin kuuluu vanhemman sensitiivisyys eli kyky ja halu havaita lapsen viestejä ja vastata niihin ajoissa ja oikealla tavalla. Sensitiivinen vanhempi kykenee refleктоimaan eli peilaamaan omiaan ja lapsen tunnetiloja sekä ymmärtämään molempien tunteita, tarpeita ja haluja. Mentalisaation käsite vangitsee sensitiivisen vuorovaikutuksen peruseidean. Vanhemmat peilaavat ja nimeävät lapsen

tunteita ja viestittävät tälle, että he havaitsevat ja ymmärtävät tämän ainutkertaisia tunnetiloja ja kokemuksia. (Punamäki 2011, 112.)

Lapsen kehityksen kannalta on tärkeää, että vanhempi on emotionaalisesti läsnä. Parhaimmillaan vanhempi havainnoi tarkasti lapsen viestejä ja kykenee ja haluaa samalla eheyttämään omat lapsuuden kokemuksensa rikastuttamaan vuorovaikutusta. (Punamäki 2011, 112.) Vauvan keinot tunteiden säätelyyn ovat aina riittämättömiä ja hän tarvitsee niiden säätelyyn vanhemman apua. Vanhemman on kyettävä säätelemään riittäväällä tavalla myös omia tunteitaan, erityisesti negatiivisia, jotta hän pystyisi säätelemään vauvansa tunteita. Tunteiden säätely ei tarkoita ainoastaan negatiivisten tunteiden vähentämistä vaan myös positiivisten tunteiden jakamista ja lisäämistä. Yhden arvion mukaan, vauvan kokemus tunnetilojen jakamisesta ja siitä, että huonosti yhteensointuvasta tunnetilasta voidaan päästä hyvin yhteensointuvaan tilaan vanhemman kanssa, on vauvalle erittäin palkitsevaa ja muokkaa hänen kokemusmaailmaansa entistä jäsentyneemmäksi ja johdonmukaiseksi. Tämä tukee tervettä psyykkistä kehitystä. (Mäntymaa & Puura 2011, 20.)

Vanhemman ja lapsen keskinäisten, toistuvien vuorovaikutustilanteiden synnyttämä kiintymyssuhde on dyadinen tunteiden säätelyn väline. Lapsi pyrkii vähentämään kokemaansa stressiä vaikeissa tilanteissa lisäämällä turvallisuuden tunnetta hakeutumalla lähemmäs vanhempansa. Tämä ei onnistu turvattomassa kiintymyssuhteessa, jolloin lapsella on korvaava käyttäytymismalli. Lapsi saattaa vaimentaa ja vähentää kiintymyssuhdekäyttäytymistään ja tunneilmaisujaan eikä hakeudu vanhemman luokse. Hän on oppinut, ettei saa apua tai että tulee torjutuksi. Lapsi voi myös korostaa kiintymyssuhdekäyttäytymistään voimakkailla tunneilmaisuuilla. Hän on oppinut, että etukäteen on mahdotonta tietää, miten vanhempi reagoi, mutta voimakkaisiin tunnereaktioihin vanhempi ehkä jollakin tavalla vastaa. Vanhemman kyvyttömyys laadultaan tai määrältään riittävään vuorovaikutukseen vaarantaa lapsen aivojen kehitystä ja tunne-elämän säätelyä. (Mäntymaa & Puura 2011, 22–24.)

Vauvaperhetyössä vanhempia autetaan havainnoimaan vauvaansa sekä tavoittamaan vauvan viestejä ja vahvistamaan niitä, jos ne ovat luonteeltaan heikkoja. Myös äidin

tapa viestiä vauvalle voi olla liian heikko tai tunkeileva. Työntekijä voi sanoittaa vauvaa ja kertoa, miltä vauvasta tuntuu ja mitä tämä toivoo äidiltä. Työntekijä ei varsinaisesti toimi vanhemmuuden hoivan mallina, vaan tukee äitiä itseään oppimaan tuntemaan ja ymmärtämään vauvaansa oman havaintonsa kautta. (Schulman 2011, 140–141.)

Lapseen tutustuminen on tärkeä osa sikiöaikaista kiintymyssuhdetta. Vanhemmat luovat kiintymyssuhteen tulevaan lapseen tunteiden ja mielikuvien avulla. Mielikuvien luonne, määrä, sisällöt ja ajoitus ennustavat tulevan äiti- lapsisuhteen laatua. Mielikuvien puuttuminen merkitsee vakavia vaikeuksia muodostaa tunneside lapseen myös käytännössä. Sekä äärimmäisen kielteiset että erittäin positiiviset mielikuvat ennustavat vanhemmuuden ja äidin ja lapsen välisen vuorovaikutuksen ongelmia. (Punamäki 2011, 99–102.)

Kliinisen kokemuksen mukaan riskiryhmät, kuten päihderiippuvaiset ja mielenterveysongelmista kärsivät äidit, ilmaisevat sekä idealisoituja että erittäin negatiivisia mielikuvia tulevasta lapsesta, omasta äidistään ja puolisoista. Tällöin vaarana on, että varhaiset kiintymyssuhdeongelmat siirtyvät tulevaan hoitosuhteeseen, jos äitejä ei auteta tasapainottamaan raskauden herättämiä kipeitä ja usein hallitsemattomia mielikuvia. Idealisoivien mielikuvien tuottama pettymys voi johtaa vähätteleviin ja kielteisiin mielikuviiin omasta äitiydestä. Dramaattiset mielikuvamuutokset puolestaan ennustivat äidin vihamielistä käyttäytymistä lasta kohtaan ja lapsen vetäytymistä vuorovaikutuksessa. Raskaudenaikaisten interventioden tavoitteena on siis auttaa päihdeäitejä muodostamaan kohtuullisen realistisia, muotoutuvia ja monipuolisesti rikkaita mielikuvia tulevasta lapsesta. (Punamäki 2011, 102.)

Kiintymyssuhde on aina adaptiivinen, koska se kuvaa pyrkimystä sopeutua vallitseviin oloihin. Se on merkki ihmisen joustamisesta ja sopeutumisesta toisinaan äärimmäisen epäsuotuisiin oloihin. Erilaiset suhteessa olemisen tavat ja niistä syntyvät sisäiset mielikuvat ovat parasta, mihin ihminen on yltänyt niissä oloissa, joissa ne ovat aikanaan kehittyneet. Valitettavaa kuitenkin on, että näitä aikanaan adaptiivisia malleja sovelletaan sielläkin, missä ne eivät toimi ollenkaan. Sen sijaan, että ihminen vaihtaisi strategiaa, hän lisääkin käyttäytymisensä intensiteettiä sitä enemmän, mitä huonommin se toimii. (Sinkkonen 2011, 246.)

Kiintymyssuhdeteoria on yksi tapa käsitteellistää ihmisten taipumusta luoda vahvoja tunnesiteitä valikoituihin toisiin ihmisiin ja selittää ahdistusta, vihaa, depressiota ja välinpitämättömyyttä, joita syntyy vastentahtoisen eroon joutumisen ja menetyksen seurauksena. Näistä tunnesiteistä, hoivaajan käyttäytymisestä ja lapsen omista reaktioista siihen muodostuu lapsen mieleen sisäisiä työmalleja, eräänlaisia odotusarvoja, jotka suodattavat ja muokkaavat sekä sisältä että ulkoapäin tulevaa informaatiota. (Sinkkonen 2011, 248.)

Sisäisten työmallien syntymisessä on keskeinen tehtävä muistitoiminnoilla. Turvallisesti kiintynyt ihminen on vapaa käyttämään kaikkia muistisysteemejään, kun hän konstruoi menneisyyttä ja tekee sen perusteella tulevaisuuttaan koskevia johtopäätöksiä ja suunnitelmia. Eriasteisesti turvattomasti kiintyneet lapset joutuvat jättämään huomioimatta, vääristelemään, unohtamaan tai liioittelemaan muistojaan ja tunnekokemuksiaan. He eivät voi käsitellä informaatiota vapaasti ja kognitiivisen ja emotionaalisen informaation eriasteiset vääristymät estävät tai haittaavat ratkaisujen tekemistä. Välttelevästi kiintynyt ihminen voi kokea itsensä neuvottomaksi joutuessaan tekemisiin toisten ihmisten voimakkaiden tunteiden kanssa. Ristiriitaisesti kiintynyt ihminen taas voi joutua toistuvasti samantapaisiin, hetken mielijohteesta syntyneisiin ja intensiivisen tunnepitoisiin suhteisiin. Kiintymyssuhteiden pohjalta syntyneet sisäistetyt työmallit vaikuttavat ihmisen persoonallisuuden rakentumiseen ja hänen identiteettiinsä. Lasten hoitotilanteissa-kin on siis tavallaan läsnä aina kolme sukupolvea: lapsi itse, hänen vanhempansa ja hänen isovanhempansa. (Sinkkonen 2011, 248–259.)

4.2 Vanhemman reflektiivisen kyvyn vahvistaminen

Viime vuosina on alettu kehittää entistä enemmän hoidollisia väliintuloja, jotka vahvistavat vanhemman reflektiivistä kykyä. Tutkimuksia näiden väliintulojen vaikuttavuudesta on kuitenkin tehty vasta vähän. Folkhälsanin Föräldrarskapet Främst (Vahvuutta vanhemmuuteen) on esimerkiksi yksi interventio – ja tutkimushanke, jonka tavoitteena on kehittää uusia suhtautumistapoja ja työmuotoja tukemaan nuorten perheiden sisäistä vuorovaikutusta. Hanke on poikkeuksellisesti suunnattu tavallisille riskittömille perheil-

le ja erityisesti se on työstetty sopimaan ensimmäisen lapsensa saaville perheille. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 86–87.)

Hankkeen lähtökohtana on kliininen ja tutkimustieto reflektiivisen kyvyn terveyttä edistävästä vaikutuksesta. Tavoitteena on, että intervention seurauksena vanhemmat tulevat uteliaiksi ja kiinnostuvat tarkemmin toistensa ja vauvan kokemuksista ja tunteista. Vanhemmat ja lapset voivat ymmärtää toisiaan paremmin ja arjesta tulee ymmärrettävämpää ja käsiteltävämpää, mutta myös hauskempaa. Työotteen avulla voidaan ehkäistä tai ainakin vähentää väärinymmärryksiä ja vuorovaikutuksen vinoumia perheenjäsenten välillä ja edistää perheen fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 87.)

Interventio sisältää 12 perheiden ryhmätapaamista, joissa kussakin on konkreettinen ja tarkasti määritelty reflektiivisyyttä vahvistava teema, tavoite ja työmuoto. Jokaista ryhmää vetää kaksi koulutettua ohjaajaa ja ryhmässä voi olla yhtä aikaa korkeintaan kuusi perhettä. Tapaamiset järjestetään miellyttävissä lapsille sopivissa tiloissa ja yksi vetäjien tärkeä tehtävä on pitää yllä kiinnostunutta ja spontaania ilmapiiriä, jossa ei tarvitse suorittaa. Tapaamiskertojen teemoja ovat esimerkiksi ”Kuka ja millainen on juuri meidän vauvamme?”, ”Mitä toiveita ja odotuksia meillä oli tai on vauvaa kohtaan?”, ”Miten mielialat voivat vaikuttaa toisiinsa perheenjäsenten välillä?”, ”Kuinka selvitä vaikeista ja voimakkaista tunteista?” ja ”Miten ymmärtää lasta paremmin ja miten toimia, kun lapsen taidot ja oma tahto kehittyvät?” (Pajulo & Pyykkönen 2011, 87.)

Työvälineitä reflektiivisyyden vahvistamiseen on pääasiassa kolme. Ensimmäinen on vetäjän lyhyt pohjustus ja perehtyminen päivän teemaan. Toinen on uuteen teemaan liittyvät, reflektiivisyyttä avaavat kysymykset ja vanhempien vapaan keskustelun inspiroiminen. Kolmas on reflektiivisyyttä vahvistava kotitehtävä. Kotitehtävät on laadittu esimerkiksi siten, että ne hauskalla tavalla auttavat vanhempaa katselemaan maailmaa hetken lapsen perspektiivistä ja ymmärtämään, miltä lapsesta voi tuntua tai mitä lapsi voi aikuiselta odottaa. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 87–88.)

Reflektiivisen työskentelyn kohdat avautuvat usein tilanteista, joissa vanhempi on ihmeissään ja neuvoton jostain tilanteesta lapsen kanssa. Interventiassa vanhempia kehoitetaan kotona pysähtymään näihin kohtiin ja havainnoimaan lastaan tarkemmin ja objektiivisemmin uudelleen. Jos vanhempi kykenee tähän pysähtymiseen, hän todennäköisesti näkee myös jotain uutta, mitä hän ei ole aikaisemmin huomannut. Tässä kohtaa työntekijän reflektiivisyyttä avaavat ja inspiroivat kysymykset ryhmätilanteissa tulevat tueksi. Niiden avulla vanhemmat voivat pohtia havaintonsa merkitystä ja alkaa etsiä sen mahdollisia selityksiä. ”Ahaa! Nyt alan ymmärtää, miksi hän käyttäytyy noissa tilanteissa tuolla tavalla ja miksi itse reagoin niin kummasti!” Kun vanhempi alkaa ymmärtää, mikä alussa oli epäselvää ja ahdistavaa, hän kokee vapauttavaa iloa ja suorastaan riemua. Ihmisellä on perustarve ymmärtää toista ja tulla ymmärretyksi. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 88.)

Tätä edelle kuvattua interventiota on kokeiltu pilottiryhmillä ja palaute vanhemmilta on ollut hyvin positiivista. Interventiosta on kehitetty ohjeisto sekä ruotsiksi että suomeksi ja vaikuttavuustutkimus siitä on alkamassa. Tällä hetkellä interventiota järjestetään jo 60 paikkakunnalla Suomessa. Toiminta järjestetään kuntien kautta joko perhevalmennuskurssien jatkona tai itsenäisenä osana kunnallista perhetyötä.

4.3 Pidä kiinni- hoitojärjestelmä reflektiivisen kyvyn lisääjänä

Vanhemman reflektiivisen kyvyn vahvistamista suoraan ja tietoisesti alettiin ensimmäisenä Suomessa käyttää Ensi- ja turvakotien liiton päihde- ensikotien Pidä kiinni - projektin hoitomallissa, jota on kehitetty jo vuodesta 1990 lähtien (Pajulo & Pyykkönen 2011, 88–89.) Raskaana olevien naisten ja vauvaperheiden hoitoon erikoistuneissa ensikodeissa ja avopalveluyksiköissä yhdistetään lastensuojelu ja päihdehuollon periaatteita ja laatusuosituksia vastaava päihdekuntoutus. Pidä kiinni- hoitojärjestelmä syntyi Suomeen Ensi- ja turvakotien liiton projektin (1998- 2008) tuloksena. Projektin päätavoitteena oli kehittää lapsilähtöinen hoitojärjestelmä raskaana oleville päihdeongelmallisille naisille ja se sai rahoitusta Raha-automaattiyhdistykseltä (RAY). Rahoituksen turvin perustettiin kuusi uutta päihdetyöhön erikoistunutta ensikotia avopalveluyksiköineen

sekä kehitettiin ja seurattiin näiden yksiköiden toimintaa. Osana projektia Ensi- ja turvakotien liitto osallistui myös aktiivisesti yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun ja järjesti lukuisia koulutustilaisuuksia eri puolilla Suomea sekä tuotti kirjallista materiaalia. (Leppo 2008, 37.) Nykyisin näitä yksiköitä on Suomessa kuusi ja ne toimivat eri puolilla Suomea.

Ensi- ja turvakotien liitosta voidaan kokemuksen ja tutkimusten perusteella sanoa, että vapaaehtoisuuteen perustuva hoitojärjestelmä toimii äitien päihteistä kuntoutumisessa ja vauvojen kehittymisen turvaamisessa ilman, että tarvitsee kiistellä siitä, kenen oikeudet ovat etusijalla; sikiön, vauvan vai äidin. Tässä hoitomallissa voidaan hoitaa molempia samalla ja päästä hyviin tuloksiin. (Karinsalo 2008, 9.) Voisi myös ajatella, että varhaisen vuorovaikutuksen ja vanhemmuuden tukeminen lastensuojelussa ja siihen yhdistetty päihdekuntoutus olisivat kaksi erisuuntaan vievää tehtävää, joita on mahdoton yhdistää. Kuitenkin Pidä kiinni- hoitojärjestelmässä tehty tiivis kehittämistyö on osoittanut sen paitsi mahdolliseksi, myös tuloksia tuottavaksi. Siinä kaksi perustehtävän osaa tukee kuntoutuksessa merkittävästi toisiaan koko ajan.

Marjukka Pajulo (2012, 10) on tutkinut vuosina 2004- 2007 yksilöllisiä eroja äitien kyvyssä luoda varhainen suhde vauvaan ja toimia lapsen kanssa. Uusi ja kiinnostava arvioinnin ja hypoteesin kohde koski äidin niin sanotun mentalisaatiokyvyn eli ”reflektiivisen funktion” merkitystä. Mentalisaatiokyvyllä tarkoitetaan yksilön kykyä pohtia omia tunteitaan ja niiden vaikutuksia toisiin ihmisiin sekä kykyä pohtia ja tavoittaa toisen ihmisen käyttäytymisen ja toiminnan alla oleva tunnetila ja kokemus. Vanhemmuudessa tämä tarkoittaa kykyä ajatella ja pohtia vauvaa omana, erillisenä persoonanaan. Yksilönä, jolla on omat tunteet ja tarpeet. Vanhemman hyvä mentalisaatiokyky lisää tämän sensitiivisyyttä vauvan hoidossa, vähentää ja estää väärintulkintoja ja edesauttaa tilan syntymistä vauvan oman persoonallisuuden kehittymiselle. Mentalisaatiokyky edesauttaa myös myönteisiä vuorovaikutuskokemuksia ja turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä lapsen ja vanhemman välille. (Pajulo 2012, 10.)

Päihderiippuvuus itsessään heikentää yksilön mentalisaatiokykyä, koska se vähentää halua panostaa ja keskittyä läheisiin ihmissuhteisiin. Päihteet ovat ikään kuin vallanneet

vauvalle kuuluvan ”mielihyvätilan” äidin aivoissa ja vähentäneet kykyä saada mielihyvää luonnollisista lähteistä kuten vauvan hoitamisesta. On tehtävä tiivistä työtä tämän tilan valtaamiseksi takaisin vauvalle ja tämä käy parhaiten vahvistamalla vanhemman mentalisaatiokykyä. Mentalisaatiokyvyn vahvistaminen lisää vanhemman kiinnostusta vauvaan ja motivaatiota elämäntapojen muuttamiseen ja päihteistä irtautumiseen. Se voi saada äidin pysähtymään miettimään vauvan kokemusta ja omaa toimintaansa sekä käyttäytymistään vauvan näkökulmasta käsin. Tämä pysähtyminen voi ratkaisevalla tavalla lisätä äidin kykyä selviytyä stressitilanteista, pysyä päihteettömänä ja asettaa vauvan tarpeet etusijalle. Mentalisaatiokyvyn merkitystä erilaisissa psyykkisissä häiriöissä ja ongelmissa ja niiden hoidossa on koko psykiatrian alalla alettu korostaa yhä enemmän. (Pajulo 2012,10.)

Tutkimustulosten mukaan päihdeongelmaisten äitien vuorovaikutus oli neljä kuukautta syntymän jälkeen mitattuna huolestuttavan usein reagoimatonta ja passiivista. Kahden vuoden seurannassa suurin osa äideistä kykeni vaikeista lähtökohdista huolimatta toimimaan lapsensa esisijaisena hoitajana ilman tarvetta lastensuojelun sijoitusjaksoihin. Äidin psyykkisen oireilun määrä ja laatu sekä äidin mentalisaatiokyky neljä kuukautta lapsen syntymän jälkeen olivat yhteydessä hoidon ennusteeseen, eli siihen, pysyikö äiti lapsen ensisijaisena hoitajana ja tuliko hänelle päihderetkahduksia. Äideillä (40%), joilla kahden vuoden seurannassa ilmeni vakavia päihderetkahduksia ja tarvittiin lapsen väliaikainen tai pysyvä sijaishuoltoratkaisu, oli hoidon lopulla ensikodissa mitattuna selvästi ollut heikompi reflektiivinen kyky. Tutkimuksen mukaan äitien keskimääräinen mentalisaatiokyky parani merkittävästi ensikotihoidon aikana. Äidin mentalisaatiokyvyn vahvistaminen valittiin sittemmin yhdeksi Pidä kiinni- ensikotien hoidon sisällöllisen kehittämisen alueeksi, mitä myös tämän tutkimuksen tulokset ovat tukeneet. (Pajulo 2012,12.)

Panostus päihdeäitien hoitoon mahdollisimman varhain odotusaikana on perusteltua monesta syystä. Tärkeää on suojella sikiötä suorilta päihdevaikutuksilta, mutta odotus on samalla otollista aikaa äidin motivoitumisen kannalta. Jo hyvissä ajoin ennen vauvan syntymää on voitava tehdä työtä äidin ja vauvan positiivisen vuorovaikutussuhteen muodostamiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä että äidin mielestä raivataan tilaa

vauvalle puhumalla vauvasta, auttamalla äitiä kuvittelemaan vauvan persoonaa ja tulevia tilanteita vauvan kanssa, havainnoimalla sikiön reaktioita ja äidin oman toiminnan vaikutusta niihin sekä tekemällä konkreettisia valmisteluja vauvan syntymää varten. Syntymän jälkeen vauvan hoitoon liittyvät arkipäivän tilanteet ovat tärkein työskentelykenttä, jolloin äitiä autetaan ottamaan omista ratkaisuisistaan huomioon vauvan näkökulma ja tarpeet. Siinäkin tapauksessa, että äiti ei saavuta riittävää vanhemmuutta ja päihitteettömyyttä, on suotuisissa oloissa varhain tehty vuorovaikutusta tukeva työ kannattavaa sekä vauvan kehityksen että äidin jatkon kannalta. (Pajulo 2012, 12.)

Vanhempien reflektiivisen kyvyn kehittymistä tuetaan Pidä kiinni- yksiköissä reflektiivisen työotteen avulla. Kykyä vahvistamalla tuetaan sekä vanhemmuutta että päihitteettömyyttä. Reflektiivinen työote tarkoittaa tapaa olla suhteessa, tapaa tarkastella asioita. Äitiä ei ohjeisteta, vaan asetetaan yhdessä tutkimaan tilanteita, kysellään miltä vauvasta mahtaa tuntua ja etsitään yhdessä vastauksia. Reflektiivinen työote läpäisee koko työskentelyn, sillä reflektiivinen vauvan mielessä pitäminen on mahdollista ja välttämätöntä joka päivä, kaikissa tilanteissa. Arjen pienistä interventioista voi tulla merkityksellisempiä kuin yksilö- tai ryhmätilanteiden keskusteluista. Tämä oivallus muuttaa painotuksia työskentelyssä. Tärkeä osa kuntoutusta on arjen kannattelu tavoitteena auttaa äitiä säätelemään omia tunnetilojaan ja tarvetyydytystään sekä vastaamaan vauvan tarpeisiin riittävän hyvällä tavalla. Joillakin päihdeäideillä on esimerkiksi vaikeuksia asettaa vauvan tarpeita omiensa edelle. Näissä tilanteissa työntekijät toimivat ”vauvan äänenä” ja sanoittavat vauvaa auttaen äitiä lukemaan ja ymmärtämään lastaan sekä äidissä itsessä herääviä tunteita. (Jaskari 2008, 126–129.)

Päihdekuntoutukseen ja terapiatyöhön liittyvissä vaikuttavuustutkimuksissa on todettu, että hoitomenetelmien kesken ei ole suuria vaikuttavuuseroja. Erot johtuvat enemminkin työntekijöistä ja vuorovaikutuksesta heidän ja asiakkaiden kesken. On kyse työntekijän taidosta luoda tukeva vuorovaikutussuhde, luottamuksen ilmapiiri ja asiakasta kunnioittava ja turvallinen, ymmärtävä ihmissuhde. Hyvän asiakassuhteen elementtejä ovat hyväksyminen, välittäminen, luottamus ja jämäkkyys. Hyviä auttajan ominaisuuksia ovat empatia, aitous, asiakkaan kunnioittaminen ja konkreettisuus. Työskentelyn perustana on asiakkaiden ja työntekijöiden välinen luottamuksellinen yhteistyösuhde.

Työntekijän motivaatio, innostus ja sitoutuneisuus ovat merkittäviä asiakasta auttavassa työskentelysuhteessa. (Hyytinen 2008, 92–98.)

Pidä kiinni- hoitomallin työskentelyssä nähdään kuntouttavan ilmapiirin merkitys erittäin tärkeänä. Sitä voidaan kuvata lastenpsykiatri Donald Winnicotin käsitteellä kiinnipitävä ympäristö, jonka lähtökohtana on äidin ja lapsen välinen suhde. Äidillä on tarve pitää kiinni lapsestaan ja lapsen hyvinvoinnista ja lapsi tarvitsee varhaista kiintymyssuhdetta kehittyäkseen hyvin. Myös muut ihmissuhteet voivat olla kiinnipitäviä ympäristöjä. Sillä tarkoitetaan tukea antavaa ja mahdollistavaa ympäristöä, joka sallii asiakkaan heikkouden, riippuvuuden ja kykenemättömyyden ja samalla luo toiminnan edellytyksiä. Uhkaavat asiat, kuten heikkous ja särkyminen tulevat mahdollisiksi kohdata. Asiakassuhde voi parhaimmillaan muodostua kiinnipitäväksi ympäristöksi, jossa asiakas saa voimansa koottua ja ottaa otteen vaikeaan ja sotkuiseen elämäntilanteeseensa. Asiakasta kannatellaan ja tuetaan ja häneen uskotaan silloinkin, kun hän ei itse vielä jaksaa uskoa ja pidetään kiinni silloin kun hän itse olisi valmis luovuttamaan. Tämä on terapeutin asiakassuhteen perustus, vaikka vauvan kokonaisvaltainen hyvinvointi asetetaankin aina etusijalle. (Andersson 2008, 20–21.)

5 KOULUTUSPROSESSI

5.1 Ensikoti Helmiinan reflektiivisen työotteen koulutusprosessin tavoitteet

Reflektiivisyyden kehittyminen auttaa päihdekuntoutusta ja päihteistä kuntoutuminen tukee varhaisen vuorovaikutussuhteen kehittymistä. Reflektiivisyys on siis käsite, joka yhdistää nämä kaksi päihde- ensikotien perustehtävää toisiinsa. Reflektiivistä kykyä on mahdollista tukea siihen tietoisesti keskittymällä, reflektiivisen työotteen avulla. (Jaskari 2008, 126–127.)

Mentalisaatio ja reflektiivinen kyky on enemmän kuin menetelmä. Kyse on ajattelutavan muutoksesta, jota jokainen pikkulapsiperheiden parissa toimiva voi omassa työssään harjoitella. ”Wait, watch and wonder”-periaatteella työntekijä pystyy tehokkaasti tukemaan ja vahvistamaan vanhemman reflektiivistä kykyä. (Pajulo & Pyykkönen 2011, 93.) Reflektiivisen ajattelun on kuitenkin ensin alettava elää työryhmässä, työntekijöissä yksilönä ja myös ryhmänä. Työote ei voi aidosti alkaa elää asiakastyössä ilman työyhteisössä tapahtuvaa muutosta. Toteutuessaan työote voi läpivalaista koko työskentelyn, eikä tämän jälkeen olla enää riippuvaisia siitä, toteutuuko jokin erityinen työmuoto vai ei. (Jaskari 2008, 137–138.)

Reflektiivinen kyky on koko inhimillisen vuorovaikutuksen perusta. Se ei ole mikään uusi asia. Sen tiedostaminen erityisenä työskentelyn kohteena on uutta. Reflektiivisen työotteen kehittäminen on jatkuva prosessi, jossa erilaiset asiakkaat mahdollistavat aina hieman erilaisia tapoja toimia ja opettavat työntekijöille koko ajan jotakin uutta. Reflektiivinen ajattelu ja sen tarkastelu vaatii myös työryhmän jäseniltä opettelua. Työryhmän jäsenten kokemukset voivat olla hyvin erilaisia ja osalle tällainen työskentely voi olla vaikeaa ja osalle helppoa. Kehittymisen edellytys on nöyryys: juuri kun luuli oppineensa jotain, huomaa uusia rajoituksia, jotka edellyttävät meitä taas kasvamaan. (Jaskari 2008, 138–139.)

Tutkimustuloksia hyödyntäen voisi kiteyttää, että tärkeää olisi oppia omaksumaan niin sanottu terapeuttilinen asenne päihdeäitejä kohtaan. Siinä tärkeimpänä tavoitteena vuorovaikutuksessa on stimuloida ja vahvistaa äidin mentalisaatio prosessia. Työntekijä hyödyntää siinä omaa kykyään ajatella ja ymmärtää asiakkaan asioita eri kannoilta ja käydä niitä tämän kanssa läpi. Prosessissa asiakas kiinnostuu sekä omistaan että muiden ajatuksista ja näkökannoista ja tiedostaa paremmin omat toimintatapansa. Muutosprosessin avain on keskittymisessä tämän hetken tapahtumiin eikä menneeseen. Työntekijän tehtävänä on ylläpitää samanaikaisesti sekä omaa että asiakkaan mentalisaatiota ja varmistaa samanaikaisesti että tunnetilat ovat aktiivisia ja tarkoituksenmukaisia. (Bateman & Fonagy 2012, 277.) Koska tässä yhteydessä työskennellään äiti- lapsi parien kanssa, on tärkeää pyrkiä pitämään lasta koko ajan äidin mielessä ja palauttaa tätä äidin mieleen, sekä keskittyä pohtimaan, miltä juuri lapsesta tuntuu.

5.2 Koulutusprosessin kuvaus

Helmiinan koulutusprosessi toteutettiin yhdessä sen avopalveluyksikön, Esmiinan kanssa viitenä kaksipäiväisenä jaksona. Kouluttajina toimivat Boelius Tarja Ensi- ja turvakotien liitosta ja Kekki Tarja avopalveluyksikkö Ainosta. En ole dokumentoinut tarkasti koulutuspäivien sisältöä esimerkiksi videoimalla, koska se olisi voinut vaikuttaa ihmisten osallistumiseen ja avoimuuteen haitallisesti opetuspäivien aikana. Jokainen jakso oli oma intensiivinen kokonaisuutensa, johon kuului sekä teoretietoa että käytännön harjoitteita. Joka kerran jälkeen saimme myös kotitehtävän pohdittavaksi väliajalla, jotta opittu alkaisi paremmin elämään arjessa. En tässä kappaleessa kuvaa lähiopetusjaksoja tarkasti ja yksityiskohtaisesti, sillä niiden kokemuksellisen sisällön vuoksi se olisi hyvin vaikeaa ja luentomateriaali on tarkoitettu vain sisäiseen käyttöön. Pyrin kuitenkin avaamaan hiukan sitä, mitä lähiopetusjaksot pitivät sisällään ja esittelemään kultakin opetuskerralta yhden harjoitteen tarkemmin. Uskon, että siten lukijan on helpompi ymmärtää, minkälaisesta prosessista on ollut kysymys.

5.3 Tietoinen läsnäolo ja reflektiivinen kyky

Ensimmäisessä lähijaksossa keskityttiin tietoiseen läsnäoloon sekä itsereflektointiin. Oman ajattelun tietoista tarkastelua ja siihen pysähtymistä harjoiteltiin. Tarkkaavaisuuden suuntaaminen ohikiitäviin hetkiin on mahdollista reflektiivisen työotteen avulla. Tällöin työntekijä pystyy tietoisemmin huomaamaan ohikiitäviä hetkiä ja niiden hyödyntämismahdollisuuksia kuntoutuksessa. Myös mielen tyynnyttämistä tähän hetkeen harjoiteltiin. Koska työ herättää jatkuvasti voimakkaita tunteita, on oman mielen tyynnyttäminen tärkeää. Tärkeää on myös oppia, että sitä on mahdollista oppia. Harjoittelun kautta työntekijälle kehittyy taito raivata tilaa mielessään, jotta voi keskittyä tarkkaavaisemmin auttamaan asiakasta. (Luentomuistiinpanot 2012.)

Ehkä eniten puhetta työryhmän kesken aiheutti tekemämme ”rusinaharjoitus”. Se liittyi tietoiseen läsnäolon harjoitteeseen arjen elämässä. Harjoituksen avulla pyrittiin tietoisesti syömisen ja sen tutkimisen kautta tuomaan kaikki aistit kokemukseen mukaan. Harjoit-

tuksessa istuttiin paikallaan ja hengitettiin keskittyneesti. Siinä pyydettiin etenemään rauhallisesti keskittyen yhteen ohjeeseen kerrallaan ja sulkemaan kaikki ulkopuoliset häiriötekijät pois keskittyen täysin havainnoimaan rusinaan liittyvien aistikokemusten koko kirjoa. Ensin katsellen rusinaa sitä tutkien, ikään kuin näkisi sen ensimmäistä kertaa elämässään, havainnoiden sen väriä, muotoa ja pinnan eroavaisuuksia. Sitten tunnus-teltiin sitä ja jopa kuunneltiin. Harjoite päättyi rusinan syömiseen, mutta sekin tuli tehdä tietoisesti, ensin pyöritellen sitä suussa ja puraisemalla ihan vähän havaiten sen aromi ja rakenne ja lopulta rusina syötiin tietoisesti niellen. Omasta mielestäni harjoitteessa oli vaikuttavinta se, että aivan arkipäiväisemmätkin asiat voi todella havaita kokonaisval-taisesti, mikäli siihen vain keskittyy kunnolla. (Luentomuistiinpanot 2012.)

Puhuimme myös arvostelemattomuudesta ja sen yhteydessä kävimme esimerkiksi van-hoja suomalaisia sananlaskuja läpi. Oli mielenkiintoista huomata kuinka tuomitsevia niistä suuri osa oli. Kuinka moni niistä muistuttaa vaatimattomuuden hyveistä ja osaan-sa tyytymisestä: ”*Joka kuuseen kurkottaa, se katajaan kapsahtaa.*” Niiden mukaan ei myöskään itseään saa kehua: ”*Oma kehu haisee.*” tai ”*Ensimmäinen hullunmerkki, jos itseään viisaaksi luulee.*” Myös asioista vaikenemista on arvostettu, eikä ristiriidoista ole aina kannustettu puhumaan: ”*Se saa viisaan nimen, joka ei virka mitään.*” ja ”*Lika-pyykki pestään aina kotona.*” Vaikka kukaan meistä tuskin sananlaskujen mukaan elä-määnsä ohjaa, niin jotkut niistä ovat voineet tallentua alitajuntaamme, jos vaikka ko-tonamme olemme niitä toistuvasti kuulleet ja vaikuttavat sitä kautta tunteisiimme ja ajatuksiimme joissakin tilanteissa. (Luentomuistiinpanot 2012.)

5.4 Reflektiivinen työote ja yhteistyö

Toisella lähijaksolla oli tarkoituksena itsetuntemuksen lisääminen itsestämme yhteisön jäsenenä. Jaksolla keskityttiin pohtimaan miksi toimimme eri tilanteissa niin kuin toimimme ja mikä toimintaamme kulloinkin ohjaa. Reflektiivinen työotekin on kyky, joka vaihtelee yksilöllisesti eri tilanteissa samallakin yksilöllä. Sitä voi tietoisesti kehittää.

Rf- kykyä kehittää ryhmässä tapahtuva oman ajattelun ja mielipiteiden ilmaisu, toisten huomioiminen ja toisten erilaisen ajattelun havainnoiminen. (Luentomuistiinpanot 2012.)

Harjoituksissa keskityimme pohtimaan omaa suhdettamme työyhteisön muihin jäseniin. Työyhteisöatomien avulla havainnollistettiin omaa paikkaa työyhteisössä ja suhdetta muihin. Jokainen työskenteli paljon itsekseen ja mietti suhteensa laatua muihin työryhmän jäseniin apukysymyksien avulla. Harjoitus jaettiin yhteisesti niiltä osin kuin kukin halusi. (Luentomuistiinpanot 2012.)

Tällä kerralla teimme myös draama harjoituksen, jonka tavoitteena oli auttaa selventämään meille kuinka vanhemman tai työntekijän reflektistä kykyä voidaan tutkia, sekä kuinka hyödynnetään ja lisätään jo opittua omaa reflektiivistä taitoa. Ohjaajat olivat valinneet meille yhteisökokouksen näyteltäväksi ”kohtaukseksi”, koska se oli molemmille työryhmille tuttu arena. Muuten avopalvelun ja ympärivuorokautisen yksikön työkäytännöt erosivat aika paljon toisistaan. Kaikille meille jaettiin roolit asiakkaina, opiskelijoina tai työntekijöinä, joilla oli erilainen määrä työvuosia takanaan. Jokainen näyttelijä kertoi muille minkälaisen roolin itselleen ottaa. Loput meistä olivat havainnoijan roolissa. Heidän tehtävänä oli tarkkailla rooleja, jotka kukin valitsi, ilmeitä, eleitä ja tunnetiloja. Sitäkin tärkeämpää oli tarkkailla miten kokous eteni; kysyttiinkö eteenpäin vieviä avoimia kysymyksiä ja tehtiinkö yhteisiä päätöksiä. Mitkä asiat edistivät ja mitkä asiat estivät vuorovaikutusta? Havainnoijien tuli tarkkailla myös pysyikö vauva asiakasäidin mielessä ja kuinka työntekijä pyrki palauttamaan vauvaa tämän mieleen tarvittaessa ja kannattelemaan äitiä. (Luentomuistiinpanot 2012.)

Itse valitsin pitkään ammatissa olleen työntekijän roolin, koska olin juuri hiljattain näytellyt sisäisessä Part -koulutuksessa asiakasta. Harjoitus oli mielenkiintoinen ja kaikki olivat innostuneesti mukana. Varsinkin kaikki asiakasta näytelleet panivat itsensä likoon ollen niin hankalia ja yhteistyöhaluttomia kuin mahdollista. Totesimme lopuksi yhteen ääneen olevamme iloisia, siitä ettei meillä oikeasti niin hankalia asiakkaita ole. Ohjaajana tunsin harjoitteen aikana avuttomuutta, kyvyttömyyttä ja alakynteen jäämistä. Keskustelu harjoitteen jälkeen oli hyvin vilkasta.

Kotitehtäväksemme saimme miettiä palautetta ja sen antamista ja vastaanottamista koskien sekä asiakkaita että työtovereita. Aihetta tuli lähestyä monelta eri kantilta ja miettiä esimerkiksi tilanteita, missä annamme ja saamme palautetta. Saatoimme esimerkiksi miettiä myös, miltä palautteen antaminen ja saaminen tuntuu ja miten usein ja kenelle sitä annamme ja keneltä saamme. Myös palautteen sisältöä tuli pohtia. Omia kehittämissaasteita piti pysähtyä myös pohtimaan.

5.5 Tunteet, palaute ja reflektiivinen työote

Kolmas lähijakso keskittyi tunteisiin ja niiden yhteyteen reflektiiviseen työotteeseen. Tietoinen työskentely omien tunteiden kanssa on välttämätön edellytys sille, että pystyy tukemaan asiakkaan reflektiivistä kykyä. Se on yksi tärkeä perusta reflektiivisen työotteen kehittymiselle. Tunnetilojen jakaminen vahvistaa työyhteisön yhteisöllisyyttä. Yhteisöllinen tunteiden tutkiminen vaatii kuitenkin riittävän turvallisen työyhteisön. Jaksolla käsiteltiin myös palautetta työn kehittämisen välineenä. Palaute on oman ajattelun ja erityisen käyttöteorian ymmärtämisessä oleellisen tärkeää ja mahdollisuudet kehittyä sen antamisessa ja vastaanottamisessa ovat rajattomat. Mietimme sitä, että palaute on aina lahja antajaltaan, vaikka sen sisältöä olisikin joskus vaikea heti hyväksyä. Puhuimme myös siitä kuinka kokemuksellinen oppiminen on prosessi, eikä suorite, jota voisi mitata. (Luentomuistiinpanot 2012.)

5.6 Reflektiivinen työskentely odotus- ja pikkulapsiaikana

Alkuperäisestä koulutussuunnitelmasta poiketen yksi lähiopetusjakso korvattiin Nancy Suchmanin luennoilla, koska niiden sisältö sopi teemaan ja muuten ei olisi ollut mahdollista, että koko työryhmä olisi osallistunut luennoille. Nancy esitteli luennoilla interventio ja tutkimusohjelmaa, joka on kehitetty Yalen yliopistossa (Mothering from the Inside Out- MIO). Ohjelma perustuu kiintymyssuhdeteoriaan, jonka mukaan vauvat kehittävät mallin, jonka mukaisesti he ilmaisevat tarpeitaan tai tukahduttavat niiden ilmaisun. Malli muodostuu suhteessa siihen, missä määrin hoitaja tunnistaa vauvan an-

tamat vihjeet ja reagoi niihin sensitiivisesti. Jos hoitaja pääsääntöisesti tunnistaa vauvan tarpeet ja reagoi niihin rauhoittavasti, on todennäköisempää että vauva tarvitessaan vaatii hoivaa ja turvaa. Jos hoitaja reagoi vauvan vaativiin tarpeisiin ylikuormittumalla tai vetäytyen, on todennäköisempää että vauva piilottaa emotionaaliset tarpeensa säilyttääkseen läheisen kontaktin hoitajaansa. (Suchman 2012.)

Interventiossa avohoidossa klinikalla olevien päihdeongelmaisten pikkulasten (syntymästä viiteen vuoteen) äitien vanhemmuutta yritetään vahvistaa. Intervention tavoitteena on luoda äiteihin luottamuksellinen suhde, joka omalta osaltaan toimii korjaavana kokemuksena, parantaa äitien reflektiivistä kykyä ja sitä kautta parantaa äidin ja lapsen vuorovaikutuksen sensitiivisyyttä ja reagoimista lapsen tarpeisiin ja viesteihin. (Suchman 2012.)

Nancyn luennoilla mielenkiintoisimpana koin itse hänen esittämänsä videopätkät asiakkaista. Esimerkiksi Ainsworth Mary on kehittänyt menetelmän (Strange Situation Paradigm) arvioimaan lapsen ja hoitajan kiintymyssuhteen laatua. Menetelmän ideana on aktivoida lapsen turvallisuuden tarve ja havainnoida sitten, miten lapsi suhtautuu hoitajaansa tällaisessa tilanteessa. Näimme videopätkiä eriasteisista kiintymyssuhteista: turvallinen kiintymyssuhde, välttelevä kiintymyssuhde, vastusteleva kiintymyssuhde ja epäorganisoinut kiintymyssuhde. (Suchman 2012.)

Interventio pohjautuu ajatukseen, jossa: ”Jokaisessa vanhemmassa asuu lapsi, jolla on ollut suhde omaan vanhempansa.” Äidin reflektiivisyyttä pyrittiin vahvistamaan muun muassa leikkitalanteita videoimalla, sanoittamalla lapsen kokemuksia tämän puolesta ja pohtimalla äidin kanssa, mitkä hänen käsityksistään ja mielikuvistaan olivat hänen omiaan ja mitkä aivan oikeasti kuuluivat lapselle. Tällä pyrittiin jäsentämään äidin ja lapsen mielten eroavaisuutta. Turvallisessa kiintymyssuhteessa reflektiiviseen vanhempaan lapselle kehittyy tunne organisoituneesta, johdonmukaisesta ja yhtenäisestä emotionaalista itsestä ja kasvaessaan lapsi oppii tunne- elämänsä itsesäätelyä. Toisaalta epäorganisoidussa kiintymyssuhteessa, missä vanhemmalta puuttuu reflektiivistä kykyä, lapselle ei kehity tietoisuutta tunnetiloista ja tunteet koetaan ylikuormittavina. Käsit-

itsestä jää hauraaksi ja epäorganisoituneeksi ja säätely on mahdollista vain kun siihen saa apua itsen ulkopuolelta. (Suchman 2012.)

Päihdeäideillä päihteet ovat kaapanneet omaan käyttöönsä sen aivotoiminnan kehän, joka normaalisti auttaisi äitiä motivoitumaan kiintymyssuhteen muodostamiseen ja vanhemmuus voidaan kokea stressaavaksi eikä mielihyvää tuottavaksi. Päihteille altistuneita lapsia voi olla vaikea rauhoitella ja äiti voi esimerkiksi vetäytyä vauvan luota paetakseen vauvan ahdinkoa. Äiti voi myös yrittää kontrolloida vauvan tunteiden ilmaisua, saadakseen sen loppumaan tai pyrkiä hallitsemaan itselleen sietämätöntä tilannetta huumeiden avulla. (Suchman 2012.)

Mielenkiintoista oli kun tutkimuksesta kertoessaan Nancy esitteli esimerkkejä kuinka vanhemman reflektiivistä kykyä pystytään mittaamaan. Tähän ”Parent Development – haastatteluun” kuului kysymyksiä kuten: ”Kertoisitko hiljattain sattuneesta tilanteesta, jossa sinä ja lapsi ymmärsitte toisianne hyvin?” ”Kertoisitko hiljattain sattuneesta tilanteesta, jossa lapsi oli tyytymätön?” ”Kertoisitko viimeaikaisesta tilanteesta, jossa sinä olit vihainen lapsellesi?” ”Kertoisitko viimeaikaisesta tilanteesta, jossa tunsit syyllisyyttä omaan vanhemmuuteesi liittyen?” Kysymyksillä pyritään mittaamaan yrittääkö äiti ymmärtää lapsen käyttäytymistä ajattelemalla lapsen sisäisiä kokemuksia ja niiden eroavaisuuksia omista vastaavista. Tutkimuksessa käytettävien arviointien kuvaaminen kokonaisuudessaan olisi vaikeaa ja turhaakin tässä yhteydessä, mutta mielenkiintoista oli, että pääpaino pidettiin nimenomaan suhteessa, omissa ja lapsen vaikeissa tunteissa, itsen integraatiossa ja organisoituneisuudessa, koska näiden kanssa työskennellessä reflektiivinen kyky kehittyi parhaiten. (Suchman 2012.)

Interventiossa työskentelevillä terapeuteilla on kyselevä, utelias ja jopa leikillinen asenne. Tärkeää on ei-tietävä asenne ja selitysten ja tulkinnan välttäminen. Asiakkaalle on annettava tilaa tutkia itse omaa mieltään pyytämällä häntä kertomaan lisää ajatuksistaan, toiveistaan ja tunteistaan. Ainoa keino tutustua tämän asiakkaan ainutlaatuihin mielen on esittää hänelle kysymyksiä. Stressaavia tilanteita käydään yksityiskohtaisesti yhdessä läpi ja yritetään kiinnittää äidin huomiota hänen kykyynsä ajatella ja tuntea. Äitiä autetaan löytämään oikeita mittasuhteita asioille auttamalla häntä ymmärtämään omia

kokemuksiaan. Äitiä auetaan myös ymmärtämään lastaan ja muita ihmisiä heidän kokemustensa ymmärtämisen kautta. Terapeutti esimerkiksi kertoo avoimesti omista mentalisaatioprosesseistaan. Läpinäkyvyys on tärkeää. Terapeutin tulee avoimesti myös kertoa, mitä hän osaa ja mitä ei sekä mitä hän tietää ja mitä ei. Jos äidin puhe ei liity lapseen, se pyritään palauttamaan lapseen. Tärkeää yrittää on tavoittaa se hetki, jolloin mentalisaatio loppui (takaisinpäin kelaaminen) ja käynnistää se uudelleen. Yhdessä tarkastellaan lapsen temperamenttia ja kehittyviä kognitiivisia ja emotionaalisia taitoja sekä kiinnitetään huomiota lapsen emotionaalisiin ja ihmissuhteisiin liittyviin tarpeisiin. Terapeutti pyrkii aktiivisesti pitämään lapseen äidin mielessä silloinkin kun tämä ei ole keskustelun aiheena. Silloin kun hetki on sopiva, esitetään myös lapsen kokemusta koskevia kysymyksiä. Tavoitteena on äidin näkökulmien ja toimintamallien laajentaminen. Edistystä arvioidaan jatkuvasti ja positiiviseen kehitykseen äidin näkökumissa, säätelyssä ja todellisuudentajussa kiinnitetään huomiota ja niiden positiivisiin vaikutuksiin lapseen. (Suchman 2012.)

Nancyn alustavien tutkimusten mukaan tässä interventiossa äitien masentuneisuus ja yleinen psyykinen oireilu vähenivät, mielikuvien laatu parani, reflektiivisyys lisääntyi ja lapsen hoivan laatu parani enemmän kuin verrokkiryhmän äitien kesken, jotka saivat tavanmukaista päihdeongelmaisten äitien tukihoitoa. (Suchman 2012.) Luentopäivät olivat todella tiiviitä ja antoisia. Oli mielenkiintoista kuulla tarkasti tutkimuksesta, jonka avulla vanhemman reflektiivistä kykyä pyritään vahvistamaan. Luennot antoivat myös paljon ideoita omaan työhön. Työryhmän kesken puhuimme myös siitä kuinka paljon haasteellisempaa meidän on ympärivuorokautisessa yksikössä kiireisen arjen keskellä havainnoida äidin reflektiivistä kykyä verrattuna tutkimustyöryhmään. Meillä oli ollut välitehtävänäkin kuunnella luentoja oman työmme näkökulmasta miettien samalla sitä, mikä tuntuu erityisen tärkeältä tai haastavalta sekä sitä, nousisiko luennoista jotain, minkä voisi ottaa asiakastyössä käyttöön heti. Näitä nousseita ajatuksia tuli jakaa työyhteisössä, sekä miettiä yhdessä yksi asiakastapaus, jota haluaisimme käsitellä seuraavalla koulutuskerralla reflektiivisen työotteen näkökulmasta yhteisesti.

5.7 Vauva, vanhemmuus ja reflektiivinen työote

Viimeiset lähiopetuspäivät tulivat nopeasti ja niiden myötä koko ryhmän jaettu suru siitä, että prosessi oli nyt loppumassa. Kaikki jakoivat tunteen, että oltiin vasta pääsemässä vauhtiin ja olisi ollut hedelmällistä vielä syventää prosessia. Edeltävät luennot ja niillä esitellyt tutkimukset olivat tuntuneet kristallisoivan meille selkeämmin sitä, mistä tässä kaikessa oikein oli kysymys.

Ensimmäisen päivän aikana teimme case -tyyppisiä harjoitteita, jotka avasivat paljon sitä, mitä työskentely käytännössä tarkoittaa. Itse koin päivän parhaaksi harjoitteeksi sen kun kolmen hengen ryhmissä harjoittelimme asiakastilanteita. Jokainen vuorollaan oli asiakas, työntekijä ja tarkkailija. Asiakas valitsi tilanteen, joka näyteltiin. Työntekijä harjoitteli ohjaamaan asiakasta tilanteessa reflektiivisesti. Tarkkailija antoi palautetta reflektiivisyyden onnistumisesta. Harjoituksen jälkeen jaoin ryhmässä kokemuksiamme eri rooleissa olemisesta ja siitä miltä toisen sanomiset olivat tuntuneet. Asiakasta näytellessäni sain hyvin tuntumaa siihen, miten kuohuttavia suorat ohjeistukset voivat olla ja miten paljon eheyttävämpi vaikutus sillä oli kun sai pohtia itse ääneen yhdessä toisen kanssa. Omasta mielestäni harjoitteessa oli parasta nimenomaan se, että opettelimme paitsi asiakastilannetta myös antamaan suoraa palautetta toisillemme työskentelytavastamme.

Toisena päivänä teimme itsellemme yhteistyöllä huoneentaulun, jonka tarkoituksena oli auttaa meitä vahvistamaan reflektiivistä työtettä työyhteisössämme. Mietimme, mitä muuttaisimme työtavoissamme konkreettisesti niin että niistä tulisi entistä reflektiivisempiä. Sovimme, että vaikuttavuuden arvioinnin pohjana alamme käyttää vuorovaikutusvideoita. Lapsen lähityöntekijä huolehtisi, että arvioinnin tekovaiheessa olisi useampi videointi käytettävissä. Sovimme myös, että laajennetulla raportilla kävisimme yhden asiakasperheen tilannetta läpi reflektiivisin työottein. Myös päiväkäynti-, vierailu- ja kotiharjoittelusuunnitelmat sovittiin muutettavan enemmän reflektiivisyyttä tukeviksi. Pohtisimme myös sitä jatkossa enemmän, miten siirtäisimme reflektiivisyyttä uusille työntekijöille siten, että ”yhteinen näky” asiasta säilyisi.

Ulkopuolista tukea toivoimme saavamme WMCI- haastattelun käyttöön ja Pajulon tutkimuksen hyödyntämiseen. Halusimme myös jatkossa löytää työnohjaajan, joka vahvistaisi työyhteisön reflektiivisyyttä edelleen. Myös muiden prosessissa jo pitemmällä olevien ensikotien työryhmien kokemusten hyödyntämistä ja jakamista toivoimme esimerkiksi ohjaajapäivien aikana.

6 TUTKIMUKSEN METODISET RATKAISUT

Tämän opinnäytetyöni tavoitteena oli edistää reflektiivisen työotteen siirtymistä käytäntöön sekä tutkia, miten koulutusprosessi muuttaa työyhteisöä. Tässä luvussa perustelen, miksi olen valinnut metodikseni toimintatutkimuksen. Kerron myös, miten olen kerännyt aineiston ja miten sitä on analysoitu.

6.1 Toimintatutkimus metodisena viitekehyksenä

Toimintatutkimusta on sovellettu enimmäkseen kasvatustieteellisessä tutkimuksessa sekä sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa, joiden parissa sitä on käytetty erityisesti organisaatioiden ja työelämän tutkimuksessa. Merkittävä soveltamisalue ovat olleet erilaiset yhteisöjen kehittämisprojektit. Toimintatutkimuksen tunnusmerkkejä ovat tutkimustapa, jonka päämääränä on saada aikaan muutoksia sosiaalisissa toiminnoissa ja samalla tutkia näitä muutoksia. Tarkoituksena on tarjota ihmisille väline, jolla todellisuutta voi tutkia ja muuttaa. Toimintatutkimus on yhteisöllinen ja itsereflektiivinen tutkimustapa, jonka avulla yhteisöjen käytäntöjä voi kehittää tavoitteellisesti samalla pyrkien ymmärtämään entistä paremmin omia toimintatapoja sekä tilanteita joissa toimitaan. (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 29–33.)

Toimintatutkimuksen ihannetta voisi siteerata seuraavasti: ” Mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria.” Siinä keskiössä ovat yhteisöt joissa yksilöt pohtivat,

analysoivat ja kehittävät omaa työtään. Yhdessä he kehittelevät vaihtoehtoisia keinoja ongelmien ratkaisemiseksi ja uusia menetelmiä tavoitteiden saavuttamiseksi. Samalla tuotetaan toiminnasta uutta tietoa, teoriaa. (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 25.)

Toimintatutkimus on avoin ja joustava prosessi, jonka aikana pyritään parantamaan toiminnan laatua tietyssä tilanteessa. Käytännössä toimintatutkimus etenee vaihteittain prosessina, jossa edetään osallistujien keskustelun ja pohdinnan kautta muutoksiin käytännöissä, joita havainnoidaan, arvioidaan ja muutetaan saatujen kokemusten perusteella. (Syrjälä 1994, 39.)

Toimintatutkimusprosessin olennainen osa on reflektio. Kaikki toiminta voidaan karkeasti jakaa kahteen perustyyppiin: rutiininomaiseen toimintaan ja ajateltuun eli reflektiiviseen toimintaan. Puhutaan esimerkiksi teknisestä, tulkinnallisesta ja kriittisestä tasosta. Ensimmäisellä tasolla reflektiivisyys merkitsee joustavaa tapaa työskennellä, oppia kokemuksista ja ajatella sekä intuitiivisesti että rationaalisesti. Tulkinnallisella tasolla työntekijä tutkii omaa toimintaansa aikaisempien kokemustensa ja arvojensa pohjalta. Hänen on tarkasteltava myös omia pelkojaan ja toiveitaan kyetäkseen arvioimaan omaa toimintaansa sekä toimintaympäristöään. Kriittisen reflektion tasolla edetään syvemmälle ja siinä kyseenalaistetaan sekä toimintatavat että toimintaympäristö. Reflektio on onnistuneimmillaan ryhmässä tapahtuvaa ongelmaratkaisua. (Syrjälä 1994, 37–38.)

6.2 Aineiston kerääminen

Koko toimintatutkimukseni tavoite oli edistää reflektiivisen työotteen siirtymistä käytäntöön sekä tutkia miten koulutusprosessi muutti työyhteisöämme. Reflektiivistä työotetta pidetään tärkeänä ja liitto haluaa satsata sen käyttöönottoon työyhteisöissä. Kuitenkin me työyhteisössä jaoimme epätietoisuuden asiasta. Kukaan ei oikein tuntunut tietävän, mitä työote todella piti sisällään. Päätin lähestyä aihetta erilaisin menetelmin. Toisille ihmisille kirjoittaminen on ominaisin tapa ilmaista itseään, toisilla taas puhuminen. Perehtyessäni toimintatutkimukselliseen lähestymistapaan, omaksuin sieltä

vaikutteita käsitellä etenevää tutkimusta yhdessä työyhteisön kanssa.

Olisi ollut yksinkertaista tehdä työyhteisölle kysely koulutusjakson alussa ja toistaa sama kysely sen loputtua. Samat kysymykset mahdollisesti erilaisin vastauksin olisivat ehkä helpommin osoittaneet muutosta. Kuitenkin valitsin toisen lähestymistavan. Jokainen koulutusjakso oli erilainen ja siksi myös jokainen tekemäni kysely on erilainen. Kyselyihin vastatessaan prosessoimme samalla oppimaamme. Uskon, että erilaisinakin kyselyt ja koko yhteinen oppimisprosessi tekevät muutoksen havaittavaksi.

Aivan aluksi lähdin liikkeelle tekemällä työntekijöille puolistrukturoidun kyselylomakkeen, jonka tarkoituksena oli selvittää työyhteisömme lähtötilannetta ja sitä, mitä meistä kukakin odotti koulutusprosessilta. Minulle tuli lomakkeen laatimisen kanssa kiire ja jaoin sen työryhmälle vasta ensimmäisten lähiopetuspäivien jälkeen. Koulutusprosessi oli silloin kuitenkin vasta alkuvaiheessa, joten en usko niiden vielä kovin paljon vaikuttaneen vastauksiin. Koulutuksen edetessä uskoin ajattelutapojemme ja ajatustemme muuttuvan, joten lähtötilannetta ei olisi mahdollista selvittää enää jälkeempään. Tämä kysely mahdollisti paremmin sen pohtimisen, mikä työyhteisössämme prosessin myötä muuttui.

Avoin kyselylomake on hyvin perinteinen tapa kerätä tutkimusaineistoa. Kysymysten muotoilu ja järjestys on kaikille sama. Valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole, vaan haastateltavat vastaavat omin sanoin. Vaikka avointen kysymysten analysointi onkin työläämpää kuin valmiiden vaihtoehtojen tulkinta, halusin käyttää kyselylomakkeessani niitä, koska ajattelin vastauksista voivani saada ideoita tutkimuksen seuraavaan vaiheeseen. Koottuani vastaukset kävimme niitä yhteisesti keskustellen läpi. Tämä kehittämispalaveri videoitiin.

Seuraavassa vaiheessa käytin eläytymismenetelmää. Suomessa eläytymismenetelmäkokeilut käynnistyivät 1982 ja vuosien aikana menetelmä on vakiinnuttanut paikkansa tiedonhankintamenetelmänä muiden joukossa ja sen käyttö on vahvasti yleistymässä. Eläytymismenetelmässä vastaajia pyydetään eläytymään johonkin tiettyyn tilanteeseen ja kertomaan sitten, mikä tässä tilanteessa on mahdollista.

Eläytymismenetelmäaineisto ei niinkään kerro, miten asiat ovat, vaan pikemminkin, miten asiat voivat olla. Täsmällisten vastausten sijaan aineisto ennemminkin lisää kysymyksiä ja mahdollisuuksia. (Eskola 2002, 71–72.)

Eläytymismenetelmässä vastaajille tavallisesti monistetaan lyhyehkö kehyskertomus A4 ylälaitaan. Kehyskertomuksissa varioidaan yleensä yhtä asiaa ja muutamaa erilaista tyyppiä olevaa kehyskertomusta jaetaan vastaajille sattumanvaraisesti esimerkiksi jonkin sopivan tilaisuuden aikana. Menetelmänä tämä on varsin nopea, sillä valmis aineisto on yleensä kerättävissä noin 20 minuutin jälkeen. Aineiston avulla tutkija voi löytää uusia näkökulmia, eikä vain todentaa ennestään epäilemäänsä. Sitenhän laadullinen tutkimus parhaimmillaan toimii: ei vain pyydetä vastauksia tutkijan konstruoimiin kysymyksiin tutkijan konstruoimilla käsitteillä, vaan vastaajat voivat vapaasti tuottaa käsityksensä tutkittavasta asiasta. (Eskola 2002, 72–78.)

Eläytymismenetelmäaineistoa voi analysoida niin kuin mitä tahansa laadullista aineistoa. Analyysia ei saa jättää pelkästään vastausten kuvailuun ja aineiston käsittelyyn yhtenä kertomusnippuna. Eläytymismenetelmäaineiston ydin saadaan selville kertomuksien vertailussa: katsotaan, mitä vastauksissa muuttuu, kun kehyskertomuksissa muutetaan yhtä seikkaa. Näin pyritään tutkittavan ilmiön logiikan selvittämiseen. (Eskola 2002, 83.)

Mielestäni eläytymismenetelmän käyttö toi lisää mahdollisuuksia siinä, mihin suuntaan tutkimusta voisi viedä. Olin alustavasti ajatellut ajoittaa eläytymismenetelmän käytön kesäkuun alkuun ennen kesälomia. Kesän aikana minulla olisi ollut itselläni aikaa käydä läpi sekä kyselyn että eläytymismenetelmän tuotoksia ja kertoa niistä syksyllä työyhteisölle. Tulosten valossa olisimme voineet keskustellen yhdessä pohtia prosessin etenemistä ja sen vaikuttavuutta sekä miettiä vielä sitä, mitä kahdelta viimeiseltä koulutusjaksolta toivoisimme. Suunnitelmani ei toteutunut ihan näin, koska niin moni työyhteisöstämme unohti palauttaa eläytymismenetelmäpaperin ennen kesälomille jäämistään. Koska meillä on pieni työyhteisö ja halusin kaikkien osallistuvan saadakseni kattavan aineiston, pidensin palautusaikaa syyskuun alkuun saakka.

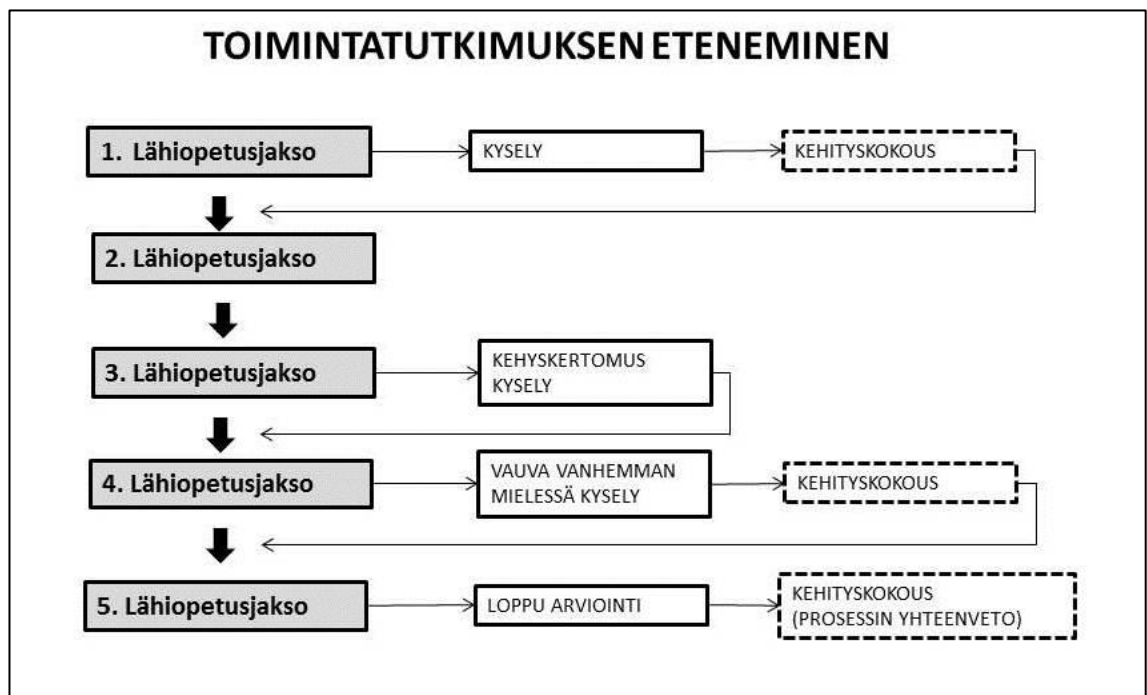
Olisi ollut mielenkiintoista saada reflektiivisen koulutusprosessin opettajatkin mukaan tutkimukseen ja sitä kautta vaikuttaa myös opetuksen sisältöön. Tämä ei kuitenkaan ollut mahdollista, koska aloitin niin myöhään. Kaikki koulutukseen osallistuneet työntekijät olivat kuitenkin prosessissa mukana. Keskiössä omassa tutkimuksessa oli reflektiivisyys ja prosessin yhteisöllisyys. Toimintatutkimus on prosessi, joka tähtää asioiden muuttamiseen ja kehittämiseen entistä paremmiksi. Toiminnan kehittäminen ei pääty koskaan, vaan se on jatkuva prosessi. Toimintatutkimuksen tulos ei siis ole esimerkiksi jokin tietty, entistä parempi toimintatapa, vaan uudella tapaa ymmärretty prosessi. Toimintatutkimus ymmärretään usein lähestymistavaksi, joka ei ole kiinnostunut ainoastaan siitä, miten asiat ovat, vaan ennen kaikkea siitä, miten niiden tulisi olla. (Heikkinen 2001, 170.)

Toimintatutkimuksen lähtökohtana on reflektiivinen ajattelu. Sen avulla pyritään pääsemään uudenlaiseen toiminnan ymmärtämiseen ja sitä kautta toiminnan kehittämiseen. Tavoitteena on myös saavuttaa käytännöllistä hyötyä tutkimuksesta. Reflektoidessaan ihminen tarkastelee omaa subjektiviteettiaan, omia ajatustapojaan ja kokemuksiaan sekä itseään tajuavana ja kokevana olentona. Ihminen ikään kuin etäännyttää itsestään ja näkee oman toimintansa ja ajattelunsa uudesta näkökulmasta pyrkien ymmärtämään, miksi ajattelee, niin kuin ajattelee ja miksi toimii, kuten toimii. Reflektion keskeisyys toimintatutkimuksessa ilmenee muun muassa siten, että toimintatutkimusta hahmotellaan itsereflektiivisenä kehänä, jossa toiminta, sen havainnointi, reflektointi ja uudelleensuunnittelu seuraavat toisiaan. Toiminnan etenemisessä ei voida todellisuudessa tarkkaan erottaa erillisiä suunnittelun, toiminnan ja arvioinnin vaiheita. Toimintatutkimuksen spiraalin vaiheiden korostamisen ei pidä kuitenkaan johtaa siihen, että tutkija ahdistuu pohtiessaan tekeekö hän tutkimustaan metodisesti oikein. (Heikkinen 2001, 175–180.)

Toimintatutkimuksessa voi katsoa olevan kyse vähitellen tapahtuvasta ilmiön käsitteellistämisestä, ei niinkään etukäteen selviteltyyn teorian testauksesta empiirisen kenttäkokemuksen kautta. Siten tutkimuksen logiikkaa on pidetty enemmänkin induktiivisena kuin deduktiivisena. Toimintatutkimuksessa aineistolähtöisyyden painottuminen näkyy työkäytäntöjen taustalla olevien näkemysten ja usein piilevien tai

tiedostamattomien näkemysten käsitteellistämässä. Lähtökohtana on siis tehdä näkyväksi ja tietoiseksi toimintaa käytännössä ohjaavia näkökulmia ja tehdä mahdolliseksi työkäytäntöjen kehittämisen. Aineiston analysoinnin kautta kehitetyt ensimmäiset käsitteet eivät välttämättä ole lopullisia, mutta ne auttavat edistämään tutkimusta ja tutkimusasetelmaa eteenpäin. (Kiviniemi 1999, 71.)

Tieto ei ole pysyvää vaan se kehittyy ja muuttuu jatkuvasti. Yhdessä sitä voidaan konstruoida ja siten toimintatutkimus parhaimmillaan muodostuu osallistujien yhteiseksi oppimisprosessiksi. Toimintatutkimukseen liittyy joustavuutta painottava metodinen ajattelu. Siinä tutkimuksen eri elementit kuten tutkimustehtävä, teorianmuodostus, aineistonkeruu ja aineiston analyysi lomittuvat toisiinsa ja muodostuvat vähitellen tutkimuksen kuluessa. Samalla mahdollistuu tutkimuksen itseään korjaava ja kumuloiva luonne. Toimintatutkimuksen tuleekin pystyä joustamaan kentältä saatavien viestien mukaisesti. (Kiviniemi 1999, 68.) Alla olevassa kuviossa (KUVIO 1.) olen havainnollistanut oman toimintatutkimukseni vaiheet.



KUVIO 1. Toimintatutkimuksen eteneminen

Eläytymismenetelmätarinat sekä vauva vanhemman mielessä - kyselyn tulokset esittelin molemmat samassa kehittämiskokouksessa. Sitten yhdessä pohdimme, missä koulutusprosessissa sillä hetkellä mennään ja mitä ajatuksia vastaukset työyhteisössämme herättivät. Nyt huomasi selvästi, että aihe oli konkretisoitunut luentojen myötä ja työntekijät olivat innostuneita ja saivat niistä ideoita omaan työhönsä. Yhdessä jaettiin into kokeilla oppimaamme omassa työssä. Tämäkin kehittämiskokous videoitiin.

Meillä oli tuolloin jäljellä vielä kaksi viimeistä koulutuspäivää ja niiden jälkeen keräsin vielä loppuarvioinnin koulutuksesta. Viimeisen kerran keskustelimme koulutusprosessista nelisen kuukautta koulutusprosessin päätyttyä. Silloin aikaa koulutuksesta oli jo hiukan kulunut ja oli helpompi pohtia yhdessä sitä, miten työyhteisömme on muuttunut.

6.3 Sisällönanalyysi aineistolähtöisesti

Tutkimuksen aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä ja analyysin tarkoituksena on luoda sanallinen ja selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Sisällönanalyysillä pyritään järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on informaatioarvon lisääminen, koska hajanaisesta aineistosta pyritään luomaan mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiota. Analyysin avulla voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Analyysissa aineisto hajotetaan aluksi osiin, käsitteellistetään ja kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 110.)

Itse olen analysoinut saamiani vastauksia aineistolähtöisesti eli induktiivisesti. Induktiivisen aineiston analyysia voi kuvata karkeasti prosessiksi, johon kuuluu 1) aineiston redusointi eli pelkistäminen, 2) aineiston klusterointi eli ryhmittely ja 3) abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 110.) Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä yhdistellään käsitteitä ja näin saadaan vastaus tutkimustehtävään. Sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisesti aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Abstrahoinnissa empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin ja tuloksissa esitetään empiirisestä aineistosta

muodostettu malli, käsitejärjestelmä, käsitteet tai aineistoa kuvaavat teemat. Tuloksissa kuvataan myös luokittelujen pohjalta muodostetut käsitteet tai kategoriat ja niiden sisällöt. Johtopäätösten tekemisessä tutkija pyrkii ymmärtämään, mitä asiat tutkittaville merkitsevät. Tutkija pyrkii siis ymmärtämään tutkittavia heidän omasta näkökulmastaan analyysin kaikissa vaiheissa. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 115.)

Aineistolähtöisyyden ja aineistouskollisuuden mukaan aineiston pitäisi antaa kuljettaa ajatukset vapaasti erilaisiin teemoihin riippumatta siitä, millaisia ennako- oletuksia aineistosta on syntynyt. Aineistolähtöisyys edellyttää, että aineistoa lähestytään ilman vahvoja teoreettisia ennakoasettamuksia. (Metteri 2000, 244.) Aineistolähtöisessä analyysissä teoria pyritään konstruoimaan aineistosta. Tutkimus etenee aineisto- tai ilmiöpohjaisesti. Erilaiset teoriat ja käsitteet toimivat tulkintakehyksinä, joiden avulla tulkitaan aineistoa ja tutkittavaa ilmiötä. Pitkin matkaa voi ottaa käyttöön uusia teorioita eikä toimia pelkästään lähtökohdaksi valitun teorian pohjalta. Tapa saattaa olla sekava ja eklektinen, erilaisia yhteen sopimattomia aineksia yhdistelevä, mutta myös toimiva ja palkitseva. Saattaa olla hyvinkin hedelmällistä tulkita ilmiötä useasta eri näkökulmasta, tai jakaa tutkittava ilmiö useaan osaan ja tarkastella näitä erikseen. Teoria on ymmärrys todellisuudesta, siitä miten aineiston maailma ymmärretään ja mihin keskusteluun se liittyy. Aineisto ohjaa valitsemaan teoriat, jotka auttavat ymmärtämään aineiston esiin nostamia ilmiöitä syvemmin. (Eskola 2001, 136–139.)

Omassa opinnäytetyössäni olen tutkinut oman työyhteisöni reflektiivisen työotteen (RF) koulutusprosessia, pyrkinyt edistämään sen käyttöönottoa sekä tutkinut sitä, mikä työyhteisössämme koulutuksen myötä muuttuu. Olen käyttänyt erilaisia menetelmiä kuten kyselyä, eläytymismenetelmää sekä havainnointia saadakseni mahdollisimman monipuolista ja kuvaavaa tietoa. Aineistoa olen kerännyt koulutuksen eri vaiheissa saadakseni muutosta selkeämmin esille.

Aloitin oman analyysini tekemällä vastauksista aina yhtenäisen koonnin. Luettuani aineiston monta kertaa läpi, aloin tehdä siihen alleviivauksia eri väreillä etsien eri sisältöihin liittyviä ajatuskokonaisuuksia, jotka olisivat olennaisia tutkimukseni kannalta. Tämän ansiosta aineisto tiivistyi ja epäolennaisiin jäi pois. Alleviivatut ajatuskokonaisuu-

det kirjoitin erilliselle paperille, josta leikkasin ne erilleen ja ryhmittelin samansisältöiset ajatuskokonaisuudet yhteen. Näin sain käsityksen siitä, mitä asioita työryhmässä pidettiin missäkin kohdassa olennaisimpana ja kuinka kukakin määritteli kokemuksiaan koulutuksesta jälkeenpäin tarkasteltuna. Kuitenkin niin, ettei vähäisemmänkään painoarvon saanut asiasisältö jäänyt pois.

Koonnit esittelin työyhteisölle kolmessa kehittämiskokouksissa ja meillä oli mahdollisuus keskustella vastauksien herättämistä ajatuksista yhteisesti. Työryhmä esitti myös mielipiteitä kyselyistä; tuntuiko vastaaminen vaikealta ja missä muodossa he toivoivat asioita heiltä kysyttävän. Ensimmäiseen kyselyyn sain vastauksen kaikilta kymmeneltä ja muihin yhdeksältä, koska yksi työryhmämme jäsen oli estynyt osallistumaan loppukoulutukseen.

Koska koulutus oli prosessi, muodostui tutkimuskin prosessimaiseksi. Tein analysointia koko ajan. Eläytymismenetelmän käyttö osana tutkimusta oli itselleni merkityksellistä. Se mahdollisti paremmin jokaisen yksilön oman merkityksenannon koulutusprosessille ilman, että mitenkään valmiiden kysymysten muodossa ohjaan vastaamista. Uskon, että nimenomaan eläytymismenetelmän ansiosta onnistuin paremmin tutkijan ja tutkittavien yhteisen merkityksen luomisessa. (Heikkinen 2007, 155).

Keräämäni aineisto on auttanut tuottamaan ymmärrystä tutkimastani työyhteisön koulutusprosessista. En ole katsonut aineistoa valmiiden teorioiden läpi. Tietenkään ei ole olemassa täysin teorioista vapaata ymmärrystä ja ennako- oletuksia ja joitakin ajatuksia aineistosta on syntynyt jo ennen aineistoon paneutumista. Olen myös itse tutkijana osallisena tutkimuksessani ja osa työyhteisöäni, joten varmasti minulla siitä oma käsitykseni on. Itse tutkijana uskon tässä yhteydessä kuitenkin postmoderniin tiedonkäsitykseen, joka hylkää perinteisen objektiivisen todellisuuskäsityksen, jonka mukaan on olemassa yksi todellisuus ja sitä koskeva totuus, joka voidaan esittää väitelauseiden avulla ja osoittaa todeksi tai epätodeksi. Konstruktivismi korostaa näkemystä, jonka mukaan ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä. Tieto maailmasta, samoin kun jokaisen ihmisen käsitys omasta itsestä muuttuu muotoaan koko ajan. Yhtä, kaikille yhteistä to-

dellisuutta ei ole. Näkemys asioista muuttua muotoaan sitä mukaa kuin ihminen saa uusia kokemuksia ja keskustelee muiden ihmisten kanssa. (Heikkinen 2007, 145.)

Tämä tutkimuskin oli siksi ikään kuin kudelma, joka sai koko ajan uutta materiaalia prosessin edetessä. Konstruktivisessa viitekehyksessä mielenkiinto kohdistuu sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen erilaisista näkökulmista tarkasteltuna. Konstruktivisen käsityksen mukaan identiteetti ymmärretään vuorovaikutuksessa rakentuvana ja neuvoteltavissa olevana. Siksi en pyrikään tutkimuksessani muodostamaan yhtä, yleispätevää näkemystä siitä, miten koulutusprosessi meitä muutti vaan säilyttämään analyysissä moniäänisyyden ja tuomaan sitä esille. Kuitenkin niin, että muutos tulisi lukijalle näkyväksi tutkimuksen edetessä.

7 OPITUN SIIRTYMINEN KÄYTÄNNÖN TYÖHÖN

7.1 Alkukartoitus

Kartoitin työyhteisöni lähtötilannetta kymmenen kysymyksen puolistrukturoidun kyselylomakkeen (LIITE 1). Vastauksien perusteella työyhteisömme vaikutti olevan ennestäänkin jo reflektiivinen. Kaikki vastaajat pysähtyivät miettimään työtilanteissa omaa osuuttaan tapahtumissa, vaikka osa palasi niihin syvällisemmin vasta jälkeenpäin, tilanteen mentyä ohi. Myös omaa vuorovaikutussuhteessa olemisen tapaa osasi moni tulkita. Vain yksi vastaajista oli sitä mieltä ettei hallitse sitä kovin hyvin. Kolmen vastaajan mielestä taitoa voisi ennestään kehittää. Toisen ihmisen tunnetilan kaikki vastaajat taivoittivat mielestään helposti.

Kaikilla vastaajilla tuntui olevan käytössään myös runsaasti keinoja pysyä tyynenä erilaisissa asiakastilanteissa. Näistä useimmiten mainittiin keskittyminen tilanteeseen tai asioihin, eikä siinä mahdollisesti mukana oleviin tunteisiin. Myös hengitykseen keskit-

tyminen mainittiin useasti. Myös aikalisän ottaminen ja tilanteesta hetkeksi poistuminen mainittiin sekä vakauttamismenetelmien käyttäminen, esimerkiksi maadoittaminen.

Asiakkaiden herättämistä tunteista aggressiiviset tunteet tuntuivat olevan vaikeimpia käsitellä, mutta silti kaikki vastaajat kokivat pääsevänsä hyvin eroon työn herättämistä tunteista, vaikka kolme vastaajaa kokikin tässä olevan vaihtelua riippuen esimerkiksi työtilanteen stressaavuudesta ja omasta vireestä. Kaikki vastaajat hyväksyivät omista mielipiteistään eroavat mielipiteet ja periaatteessa suhtautuivat niihin kiinnostuneesti, uteliaasti, arvostavasti, avoimesti tai mielenkiinnolla, mutta puolet vastaajista oli myös sitä mieltä, että ne saattavat myös ärsyttää. Kolme vastaajista näki eriävät mielipiteet mahdollisuutena oppia tuntemaan asiakkaan todellisuutta ja olemaan avoin myös oman mielipiteen muuttumiselle.

Kahdeksan vastaajaa kymmenestä oli sitä mieltä, että reflektiivinen työote näkyy yhteisössämme ja asioita pohdiskellaan yhdessä ja asiakkaiden kanssa pysähdytään asioiden äärelle. Neljän vastaajan mielestä sitä kuitenkin voisi kehittää ennestäänkin. Yksi vastaajista ei osannut sanoa ja yhden mielestä työote ei kovin paljoa erotu, vaan yhteistä pohdiskelua voisi olla enemmänkin ja rohkeutta ottaa eriäviä mielipiteitä esiin.

Omat kehittämiskohteensa vastaajat löysivät lähityöntekijänä työskentelystä, lapsinäkökulmasta, theraplay-työskentelystä ja päihdetyöstä. Neljä vastaajaa koki, että tilanteissa läsnä oleminen ja heittäytyminen tähän hetkeen ovat omia kehittämistarpeita tällä hetkellä. Seitsemän vastaajaa koki koko yhteisön haasteeksi yhteisten, toimivien pelisääntöjen löytämisen ja niistä kiinnipitämisen. Kolme vastaajaa koki haasteena avoimen keskustelun, jossa kaikki tuovat esiin oman näkökulmansa. Myös yhtenäisenä pysyminen mainittiin ja reflektiivisen työotteen löytyminen.

Kysymyksistä minua kiinnostivat erityisesti vastaukset odotuksista reflektiivisen työotteen suhteen. Neljä vastaajista odotti konkreettisia työvälineitä asiakastyöhön ja tietoisempaan reflektiivisyyden käyttöä arjessa. Neljä vastaajista odotti, että avoimuus lisääntyisi, sekä mahdollisuutta pysähtyä yhdessä pohtimaan työtä ja omaa työtapaansa ja sen jakamista toisten kanssa. Yhdellä vastaajista ei ollut odotuksia.

Kun kehittämispalaverissa kävimme kyselyn tuloksia läpi, ei keskustelua juuri syntynyt. Näytin vastauksista tekemäni koonnin. Moni työryhmästä toi esille sitä, että ei ollut vielä päässyt sisälle koulutukseen ja odotukset tulevan suhteen olivat kovat. Esille tuotiin myös ihmetystä siitä, miten ”rusinan tuijottelu” auttaa meitä saamaan uusia työvälineitä työhön.

7.2 Eläytymismenetelmä

Eläytymismenetelmässä jaoin työryhmälle kahta erilaista kehyskertomusta (LIITE 2 ja LIITE 3). Toisessa koulutusprosessi oli päättynyt ja kaikki olivat oikein tyytyväisiä siihen ja toisessa sen päättyessä kaikki kokivat koulutusprosessin epäonnistuneen. Tehtävänä oli kirjoittaa pieni tarina siitä, miksi näin oli käynyt. Vastauksia sain takaisin yhdeksän. Yksi työryhmämme jäsenistä oli sairaana, eikä ollut osallistunut kahdelle viimeiselle lähiopetusjaksolle.

Vastauksissa, jotka kuvasivat onnistunutta koulutusprosessia tuli hyvin ilmi kaikkien sitoutumisen tärkeys onnistumisen takeena.

Koulutusprosessi, johon kaikki ovat osallistuneet, on myös parantanut työryhmän ”henkeä” ja tiivistänyt työskentelyä.
(Kysely 2, työntekijä 9.)

Jos vain osa työyhteisössä olisi ollut mukana koulutuksessa, tämä ei olisi ollut mahdollista. Opitun siirtäminen käytäntöön olisi ollut todella vaikeaa, koska yhteinen kokemus ja ”näky” olisi puuttunut. Lisäksi oli hyvä, että paitsi koko työyhteisö myös ensikodin ja avoyksikön työntekijät olivat yhteisessä koulutuksessa. Tämä madalsi kynnystä yhteistyöhön ja teki toisen yksikön työtä tutummaksi. Olimme koulutuspäivien aikana oppineet, että opimme tunnistamaan itseämme vain toisten ihmisten kautta. Ajatuskulttuuriltaan yhtenäinen työyhteisö ei kehitä reflektiivistä ajattelua ja oma ajattelu tulee tietoiseksi vasta kun kohdataan erilaisia näkemyksiä ja mielipiteitä. Palaute nähtiin nyt entistä tärkeämpänä ja arvokkaampana asiana. Emme pyrkinneet enää ”samanmielisyyteen”.

Työyhteisössä avoin keskustelu on lisääntynyt. Jokainen uskaltaa ottaa osaa keskusteluun. Yhdessä ihmetellään, pohditaan ja hämmästellään. Työryhmän kesken palautteen antaminen toiselle on lisääntynyt. Enää ei pelätä antaa palautetta. Myös palautteen vastaanottaminen on helpottunut. (Kysely 2, työntekijä 7.)

Vastaavasti epäonnistunutta prosessia kuvaavissa tarinoissa kirjoitettiin siitä, miten vaikeaa on reflektiivisyyden näkökulmasta on, jos työyhteisö ei ole avoin ja luota toisiinsa:

Osallistujat olivat klikkiytyneet pieniin ryhmiin, eikä asioita haluttu jakaa koko ryhmän kesken. (Kysely 2, työntekijä 5.)

Koulutuspäivien aikana saattoi huomata, että toiset pohtivat asioita toisissaan ja jakoivat ajatuksiaan muille ääneen. Toisten osallistuminen oli puolinainen ja ajatukset pidettiin omina. Opittujen asioiden siirtäminen käytäntöön ei arjen kiireen keskellä onnistunut, koska yhteiseen keskusteluun ei pystytty löytämään tarpeeksi aikaa. (Kysely 2, työntekijä 8.)

Painoarvoa onnistuneessa prosessissa annettiin myös sille, että kouluttajat tunsivat työmme sisällön hyvin. Kuvitelluissa tarinoissa kaikissa painottuivat oman itsereflektion taidon merkitys ja avoimuus työryhmän muita jäseniä kohtaan:

Työntekijöiden kyky itsereflektointiin on lisääntynyt huomattavasti ja tämä on auttanut asiakkaan reflektiivisen kyvyn tukemista. (Kysely 2, työntekijä 7.)

Kun henkilökunta on oppinut olemaan enemmän läsnä ja tullut tietoisiksi omista tunteistaan ja kokemuksistaan, tämä on heijastunut myös asiakastyöhön: tietoinen läsnäolo ja tässä hetkessä eläminen on antanut myös asiakkaille tunteen, että he ovat arvokkaita ja tärkeitä juuri nyt, tässä hetkessä. (Kysely 2, työntekijä 9.)

Kerta kerralta koulutus avasi uusia asioita itsestämme ja suhteestamme toisiimme. Opimme näkemään itsemme suhteessa, paitsi työtovereihimme, myös asiakkaisiimme. Oli hyvä, että tulimme tietoisiksi niistä rooleista, joita meillä työyhteisössä on ja miten ne vaikuttavat suhteessa toisiimme ja asiakkaisiin. Nyt kun olemme tietoisia rooleistamme, osaamme ehkä myös tietoisesti pyrkiä pois sellaisista rooleista, jotka ovat oman elämän historiamme aikana meihin ”tarttuneet” ja joita meidän ei enää tässä yhteydessä tarvitse kantaa. Nyt osaamme myös nähdä, että asiakkaatkaan ei-

vät tule meille mistään tyhjiöstä, vaan hekin kantavat omaa historiaansa, lapsuuden perhettä ja tapahtumiaan mukanaan ja ne vaikuttavat heidän toimintaansa. (Kysely 2, työntekijä 1.)

Myös se tuotiin esiin, että onnistunut prosessi ei lopu koulutusjaksojen loppuessa vaan jatkuu. On meidän oma tehtävämme huolehtia siitä, että hyvin alkanut kehitys jatkuu suotuisana.

Helmiinan työryhmä on päättänyt, että opittua asiaa ei unohdeta vaan sen ylläpitämiseksi ja edelleen kehittämiseksi työskennellään jatkuvasti. (Kysely 2, työntekijä 2.)

Vastaavasti tarinoissa, joissa koulutusprosessi koettiin epäonnistuneeksi, vastaajat ovat kirjoittaneet siitä, että Helmiinassa mikään ei ole muuttunut vaan työntekoa jatketaan entiseen tapaan. Koska kyse ei todella ollut mistään ”taikasauvasta”, täytyy omaa työtä aika ajoin pysähtyä pohtimaan yhdessä reflektiivisen työotteen vahvistamiseksi.

Työryhmä ei ole ymmärtänyt koulutuksen ideaa, eikä osaa hyödyntää oppimaansa arjen työssä asiakkaiden kanssa. Reflektiivisen työotteen käsitys on jäänyt abstraktiksi, eikä se näy käytännön arjessa. (Kysely 2, työntekijä 3.)

Koulutuksen anti on jäänyt liian pinnalliseksi ja irralliseksi. Työntekijät eivät ole saaneet oikein kiinni, mistä koulutuksessa on kyse. Koulutuspäiviä on ollut liian vähän. Työnteko jatkuu entiseen malliin, työryhmän odottama oivallus ja uudenlainen työote on jäänyt saamatta. (Kysely 2, työntekijä 4.)

Työryhmästä tuntui, että koko prosessi oli jäänyt kesken, jos se oli kunnolla edes alkanutkaan. Koulutuksessa ei oltu uskallettu puhua rehellisesti, eikä oikeista asioista. Osallistujat eivät olleet luottaneet toisiinsa tai sitten eivät olleet halunneet tuoda julki omia mielipiteitään. Ehkä oli ajateltu että ei se kuitenkaan kannata, kaikki jatkuu kuitenkin samanlaisena kuin aina ennenkin. (Kysely 2, työntekijä 5.)

Prosessi oli kuitenkin turhan pitkä, eikä motivaatio kuitenkaan kaikilla riittänyt. (Kysely 2, työntekijä 8.)

Vaikka tarinat olivat kuviteltuja, oli niiden pohjalla todellisia kokemuksia. Kirjoittaessaan ihmiset pohtivat omien näkemystensä pohjalta, mikä heidän mielestään vaikutti koulutusprosessin onnistumiseen tai sen epäonnistumiseen.

7.3 Vauva vanhemman mielessä

Tässä kyselyssä (LIITE 4) oli tarkoituksena Nancy Suchmanin luentojen pohjalta miettiä, miten vanhemman reflektiivisen kyvyn tukeminen Helmiinassa tällä hetkellä onnistuu ja miten voisimme sitä vielä yhdessä kehittää eteenpäin. Vastauksia sain takaisin yhdeksän, joten kaikki koulutuksessa mukana olleet vastasivat. Vastauksissa minusta oli hienointa se, että vaikka kaikki vastaajat olivatkin omilla tavoillaan sitä mieltä, että Helmiinassa tehdään paljon asioita reflektiivistä työtettä käyttäen ja moni asia on jo mallillaan tai ainakin hyvällä alulla, alkoi myös selvästi hahmottua konkreettisia asioita, joita voisimme edelleen kehittää entistä paremmin vanhempien kykyjä tukevammaksi. Raskausajantyöskentely koettiin olevan Helmiinassa vahvaa ja vanhempaa hyvin tukevaa useassa vastauksessa. Helmiinassa nähtiin myös olevan hyvää lisämateriaalia tähän. Nancyn esittelemä raskausajan päiväkirja koettiin viidessä vastauksessa toimivaksi ideaksi, jota voisi kokeilla myös meillä. Ultraäänikuvien kanssa työskentelyä voisi Helmiinassa myös lisätä. Tiivis työskentely kuvien kanssa voisi edesauttaa äitiä luomaan vahvempia mielikuvia vauvasta jo varhaisessa vaiheessa.

Vastauksissa kävi ilmi, että henkilökunta toimii ”vauvan äänenä” ja vauvaa pidetään äidin mielessä hyvin. Kuitenkin esimerkiksi kolmessa vastauksessa nähtiin, että rohkeutta ottaa vaikeatkin asiat asiakkaiden kanssa puheeksi pitäisi olla lisää. Nancyn esittelemässä mallissa vanhemmille esitettiin aina samoja kysymyksiä ja työskentelyn painopiste oli juuri ”hankalissa kohdissa”, koska mentalisaatio kyky kehittyy parhaiten juuri niiden kanssa työskennellessä. Vanhemmilta kysyttiin esimerkiksi, mikä kulloinkin tuntuu lapsen kanssa haasteellisimmalta juuri nyt. Tätä ehdotettiin kokeiltavaksi Helmiinassakin. Kuntoutuksen eri vaiheissa kysytyjen kysymysten vastauksista voisi mahdollisesti tavoittaa vanhemman lisääntyneen reflektiivisen kyvyn.

Vastauksissa näkyi myös työryhmän lisääntynyt rohkeus pohtia omaa työtappaa. Sen toivottiin myös edelleen kehittyvän. Videoinnin hyödyntämistä asiakastyössä entistä enemmän perään kuulutettiin neljässä vastauksessa. Kahdessa vastauksessa ehdotettiin rohkeasti myös lähityöntekijäkeskustelujen videointia ja oman työtavan tarkastelua ”ulkopuolelta” yhdessä muun työryhmän kanssa. Vaikka asiakkaiden suoran neuvomisen

koettiin vähentyneen, tuo seuraava lainaus yhdestä vastauksesta esille hyvin sen, että tähänkin on hyvä aika ajoin uudelleen pysähtyä:

Lähityöntekijäsuhteessa voisin miettiä enemmän omaa tapaani työskennellä. Annanko asiakkaalle tarpeeksi aikaa miettiä omia vastauksia, vai annanko ns. valmiita vastauksia/vaihtoehtoja? Lisää rohkeutta ihmetellä äänen ja ottaa asioita puheeksi, mitkä askarruttaa, asiakkaan kuullen, eikä vain raporteilla työkavereiden kesken. (Kysely 3, työntekijä 4.)

Henkilökunnan välille kaivattiin enemmän reflektiivisyyttä, keskustelua ja yhteistä pohdimista kolmessa vastauksessa. Tämä vaatiikin työyhteisöltä tietoista puuttumista asiaan. Lähijaksojen aikana olemme huomanneet, että vaikka puhumme paljon yhdessä, ei puhe kuitenkaan aina vie asiaa eteenpäin. Tätä asiaa sivusimme myös kehittämiskokouksessa. Arki vain on usein niin kiireistä ja käsiteltäviä asioita paljon, että sopivan ajan löytäminen tuntuu välillä vaikealta.

7.4 Loppuarviointi

Loppuarvioinnissa (LIITE 5) nähtiin, että reflektiivistä työtettä on käytetty Helmiinassa kyllä aikaisemminkin, mutta nyt se on entistä tietoisempaa, koko työryhmän läpileikkaava työote. Myös asiakkaat ovat huomanneet muutoksen työntekijöissä ja tästä on puhuttu esimerkiksi yhteisökokouksessa. Suora ohjaus on vähentynyt ennestään. Koulutus oli saanut meidät paremmin rauhoittumaan kuulemaan mitä asiakkaat todella haluavat sanoa. Työryhmä pysähtyy nyt useammin ja on läsnä hetkissä, myös ihmettelyä ja asioiden äärellä olemista on vastaajien mielestä enemmän.

Luulen, että koulutus on saanut meidät enemmän kuuntelemaan mistä asiakkaat haluavat puhua ja esittämään enemmän kysymyksiä, joilla asiakkaan omaa reflektiivisyyttä saadaan esiin. Tämä tehdään nyt tietoisemmin. (Kysely 4, työntekijä 4.)

Asiakkailtakin vaaditaan nyt tavallaan enemmän. Valmiita vastauksia ei enää tarjota heille kuin tarjottimella, vaan heidät pakotetaan miettimään niitä itse. Myöskään pelkkiä ”kyllä” tai ”ei” vastauksia ei hyväksytä.

Kaikki vastaajat kokivat oppineensa lisää reflektiivisyydestä ja koulutus on haastanut tutkimaan myös itseään. vastauksissa tuotiin esille myös sitä, että muutos tapahtuu ensin jokaisessa itsessä ja siirtyy vasta sitten työyhteisöön. Koulutuspäivien rakenne tuki myös tätä prosessia.

Kehittyminen on prosessi, joten harjoittelen oppimaani edelleen. Tämä asioiden äärelle pysähtyminen on kaiken kiireen keskellä välttämätöntä ja uskon että se tuo myös jaksamista itselle tähän työhön.

(Kysely 4, työntekijä 3.)

Omat rf- kyvyt ovat realisoituneet. En kuvittele olevani reflektiivisesti kyvykäs, vaan ymmärrän, että sisäistäminen ja rf:n käyttöönotto on prosessi, jota minun on harjoiteltava tietoisesti ja jatkuvasti.

(Kysely 4, työntekijä 7.)

Koulutus on tehnyt reflektiivisyyden ”tajuun”, eli ajattelen sen käyttöä tietoisemmin. Olen myös tullut entistä vakuuttuneemmaksi siitä, että se on sopiva työkalu tähän työhön. Ajattelen myös niin, että reflektiivisyyttä pitää tietoisesti harjoitella työtapana. (Kysely 4, työntekijä 9.)

Haasteena nähtiin se, että koulutus ei valuisi hukkaan ja rf saataisiin oikeasti osaksi työtä ja sitä kehitettäisiin edelleen. Ajan löytäminen yhteiselle pohdinnalle nähtiin tärkeänä. Aihetta päätettiin työstää yhdessä kehittämispäivässä. Koulutusaika nähtiin prosessoivana työyhteisölle, jonka kommunikointi tapa koettiin muuttuneen. Omaa työtapaa uskalletaan nyt enemmän miettiä ääneen ja muut uskaltavat myös kommentoida ilman pelkoa loukkaantumisista.

Reflektiivisyys on enemmän puheissa mukana esim. raporteilla. Mietitään yhdessä miten jossain tilanteessa voisi toimia reflektiivisesti tai miten jossain tilanteessa olisi voinut itse toimia toisin. (Kysely 4, työntekijä 2.)

Työyhteisössä arvioidaan omaa ja toisten toimintaa tällä hetkellä ja muistellaan menneitä tilanteita; kuinka olisi voinut toimia reflektiivisemmin. Yhteinen koulutus pitää yllä pohdintaa kun kaikilla työryhmässä on ymmärrys asiasta. (Kysely 4, työntekijä 7.)

Pääsääntöisesti koulutus vastasi odotuksia, mutta puolet vastaajista koki, että prosessi jäi kesken ja oli liian lyhyt. Tähän vaikutti myös tieto siitä, että muissa Pidä kiinni- yksiköissä koulutuspäiviä oli ollut enemmän. Ne, joilla ennestään oli enemmän tietoa aiheesta pääsivät nopeammin asiasta jyvälle ja ehtivät omassa prosessissaan pitemmälle.

Kyllä vastasi odotuksiani. En odottanut mitään ”taikasauvaa” vaan prosessin herättämistä ja havahtumista rf- työskentelyn mahdollisuuksiin. (Kysely 4, työntekijä 2.)

Myös parannusehdotuksia esitettiin. Vastauksissa toivottiin kouluttajien välisiä reflektiivisten keskustelujen mallittamista, sillä esimerkiksi olisi ollut helpompi oppia. Myös harjoituksia ja sosiodraamaa toivottiin enemmän sekä ohjaajilta selkeämpää otetta harjoitusten ohjaamisessa ja kokoamisessa. Monelle tuli yllätyksenä koulutusprosessissa paneutuminen omaan itseen ja ajatteluun. Se koettiin kyllä positiivisena asiana, mutta paneutumista reflektiivisyyden hyödyntämiseen asiakastyössä oltaisiin toivottu enemmän.

7.5 Loppukeskustelu koulutusprosessista

Viimeisen kerran kokoonnuimme pohtimaan reflektiivisen työotteen koulutusprosessia ja sen näkymistä työyhteisössä 7.2.2013. Olin itse jäänyt äitiyslomalle koulutusprosessin päättyessä ja minullekin oli uutta kuulla miten reflektiivinen työote tällä hetkellä näkyi Helmiinassa. Nyt koulutuksesta oli kulunut jo jonkin aikaa ja takana oli myös kehittämispäivä, jolla aihetta oli työstetty eteenpäin. Kehittämispäivän aikana oli mietitty Helmiinan kaikkien lomakkeiden muuttamista reflektiivisemmiksi. Kysymykset oli muutettu avoimemmiksi, eikä suoria kysymyksiä, joihin saattoi vastata vain ”kyllä” tai ”ei” ollut ollenkaan. Uutta oli myös se, että kotiharjoittelusuunnitelmat kirjoitettiin vihkoon, johon niitä kerättiin jokaisen asiakkaan kohdalla koko kuntoutuksen ajan.

Työyhteisön kehittämispäivä oli herättänyt keskustelua asiakkaisissa ja he olivat tiedustelleet koska on kehittämispäivä, johon myös asiakkaat pääsevät mukaan. Työntekijät olivat tarttuneet tähän ehdotukseen ja ensimmäinen tällainen kehittämispäivä oli järjestetty 17.1.2013. Asiakkaat olivat olleet innokkaita, eivätkä olleet halunneet pitää edes tupakataukoa. Tämän koko yhteisön yhteisen kehittämispäivän tuloksena oli koko Helmiinan viikko- ohjelma muutettu, ensimmäistä kertaa Helmiinan historian aikana. Asiakkaat olivat toivoneet esimerkiksi enemmän ryhmiä, mutta entisten kahden yhteisökokouksen tilalle vain yhden, jossa päätettäisiin yhteisistä asioista. ”Kuntoutuksen kulun”

ajaksi asiakkaat toivoivat lasten hoitoa, jotta voivat rauhassa ja keskeytyksettä keskittyä oman kuntoutuksensa pohtimiseen. Ajankohdaksi toivottiin iltapäivää aamupäivän sijaan, koska lapset olivat silloin tyytyväisempiä. Kehittämispäivän tulos oli ollut asiakkaille heidän omien sanojensa mukaan yllätys, koska he eivät uskoneet pääevänsä oikeasti vaikuttamaan asioihin.

Muita Helmiinassa tapahtuneita muutoksia oli lähityöntekijäkeskusteluihin vaikuttavuuden arvion tilalle tullut riittävän vanhemmuuden arvio, joka oli kehitetty ensikoti Pinjassa. Tämä ajatus oli syntynyt ohjaajien päivien aikana kun kaikki työryhmät olivat esitelleet käytäntöjä, jotka heillä toimivat hyvin. Pinjalaiset olivat silloin esitelleet tätä arviota. Myös asiakkaiden oli ajateltu antavan vanhemmuudesta toisilleen kirjallista palautetta muutaman kerran kuntoutuksen aikana. Nämä kaikki muutokset olivat vielä kokeiluvaiheessa ja tulivat pikku hiljaa enemmän käyttöön uusien asiakkaiden tullessa. Kun pohdimme yhteisesti miten reflektiivinen työote näkyy työskentelyssä, huomasimme, että huoneentauluun kirjaamamme päätös pohtia laajennetulla raportilla aina yhtä perhettä reflektiivisesti oli jäänyt. Myöskään videointia ei oltu ehditty hyödyntää niin paljon kuin silloin olimme ajatelleet. Puhuimme siitä kuinka työn imu on niin voimakas, että on huoli siitä, että reflektiivisyys unohtuu. Pitäisi olla enemmän puhetta työryhmässä siitä ja tietoisesti sen pohdintaan varattu aika.

Kuitenkin hyväksi päätökseksi kuulin opiskelijan antaneen työryhmälle palautetta siitä, että he ohjeistavat asiakkaita liian vähän. Hänen mielestään asiakkaat oppisivat nopeammin, jos suoria ohjeita antaisi enemmän. Eli jotakin oli kuitenkin sitten opittu.

7.6 Mikä työyhteisössä muuttui?

Toimintatutkimukseni tavoitteena oli edistää reflektiivisen työotteen käytänteitä tietoisemmin työyhteisössä ja tutkia muutosta yhdessä koko työyhteisön kanssa. Oman työn säännöllinen tutkiminen vahvistaa reflektiivisen työotteen kehittymistä edelleen ja erilaiset kyselyt edesauttoivat tässä. Toimintatutkimuksen kyselyt pyrkivät nostamaan tarkastelun alle koulutuspäivien aikana opetettuja sisältöjä. Niitä täyittäessään jokainen

pohti ensin itse oppimaansa ja sitten yhdessä mietimme, minkälaisia ajatuksia muiden vastaukset herättivät meissä itsessä.

Koska kyselyt olivat kaikki sisällöltään erilaisia, en niiden avulla aivan helposti saanut muutosta esille. Jos olisin tehnyt samansisältöisen kyselyn sekä koulutusprosessin alussa että sen lopussa, olisin ehkä selvemmin havainnut muutokset vastauksissa. Menettelemällä siten, kuin menettelin, mahdollistin kuitenkin paremmin opittujen asioiden omakohtaisen pohdinnan. Tässä kappaleessa esittelemäni tulokset ovat eräänlaisen synteessin tulosta. Siinä yhdistyvät kyselyiden vastaukset, joita olen esitellyt aiemmin, sekä havainnot, joita olen tehnyt yhteisissä kehityskokouksissa sekä se, mitä konkreettisia muutoksia työyhteisömme tavassa toimia on näkynyt jo tähän mennessä.

Tulosten perusteella voidaan havaita keskeisimmät muutokset työyhteisössä reflektiivisen koulutusprosessin jälkeen. Näitä muutoksia on kuusi ja olen koonnut ne myös sivulla 63 olevaan taulukkoon (TAULUKKO 2.). Avoyksikön ja ensikodin yhteistyö tiivistyi koulutusprosessin myötä. Koulutuspäivien aikana opimme ymmärtämään toistemme työtä uudella tavalla. Tiiviiden koulutuspäivien aikana tutustuimme toisiimme paremmin. Alkuun Helmiinan ja Esmiinan työntekijät hakeutuivat harjoituksissa omiin työyhteisöihinsä, mutta koulutusprosessin edetessä muodostettiin mielummin sekaryhmiä. Sitä sanoitettiin ääneen, että oli mielenkiintoista kuulla miten toisessa työryhmässä toimittiin. Yhdessä aloimme kehittää esimerkiksi asiakkaan siirtoprosessia ensikodista avoyksikön asiakkaaksi tai toisin päin asiakasta ennestäänkin paremmin tukevammaksi. Tämä oli aikaisempaa helpompaa nyt, koska avoimuus ja luottamus yhdessä toimimiseen oli lisääntynyt. Avoimuuden ja luottamuksen lisääntyminen on mahdollistanut myös palautteen antamisen ja saamisen helpottumisen. Jokainen uskaltaa nyt luottavaimmin pohtia omaa toimintaansa yhdessä työyhteisön kanssa reflektiivisyyden näkökulmasta.

Myös työntekijöiden itsereflektoinnin taito ja itsetuntemus olivat lisääntyneet koulutuksen myötä. Koulutusprosessin aikana oli paneuduttu syvällisesti omaan itseen ja ajatteluun. Tätä oli myös kritisoitu, mutta tämä hyöty siitä kuitenkin oli sen lisäksi että kouluttajien mukaan muutos tapahtuu aina ensin itsessä ja siirtyy vasta sitten työyhteisöön.

Osasimme nyt pohtia uudella tavalla omia tunteitamme ja reagoitjamme. Kun ymmärsimme niitä paremmin itsessämme, pystyimme ymmärtämään niitä paremmin myös toisissamme ja asiakkaissamme.

Tahtotilana koulutuksen myötä oli nykyhetkeen keskittyminen. Sen merkitys tuntui koulutusprosessin myötä kristallisoituneen hyvin kaikille. Asetuimme tilanteisiin rauhallisempina ja annoimme asiakkaille aikaa tehdä itse havaintoja. Asiakkaiden aito kuunteleminen oli lisääntynyt ja oikeanlaisten tilanteita eteenpäin vievien kysymysten esittäminen. Tästä todisteina olivat asiakkaiden kanssa pidetty yhteinen kehittämispäivä sekä lomakkeiden muuttaminen reflektiivisemmiksi siten, että kysymykset olivat avoimempia, eikä niihin enää voinut vastata vain ”kyllä” tai ”ei”.

Tärkeimpänä muutoksena pidän sitä, että koko työyhteisö oli sitoutunut reflektiivisen kyvyn edelleen kehittämiseen yhteisissä työkäytännöissä tulevaisuudessakin. Kyselyiden perusteella aika moni tiesi reflektiivisyydestä paljon jo ennestään. Tämä ei kuitenkaan aiemmin näkynyt työyhteisön toiminnassa juuri mitenkään. ”Hiljaista tietoa” saattoi olla paljonkin yksittäisten työntekijöiden mielessä ja tavassa toimia, mutta yhteisissä foorumeissa sitä ei jaettu. Reflektiivisyyden kehittyminen edelleen edellyttää aika ajoin käytäntöjen tarkastelemista yhdessä ja niiden pohtimista reflektiivisyyden näkökulmasta. Kuitenkin konkreettiset muutokset, joita Helmiinassa oli koulutuksen myötä tehty (esim. lomakkeiden uudistus, viikko- ohjelman muuttaminen asiakkaiden aloitteesta) osoittivat, että tähän löytyy koulutuksen myötä nyt enemmän halua ja uskalletaan päästä irti vanhoista toimintatavoista ja kokeilla rohkeammin uusia.

TAULUKKO 2. Työyhteisön keskeisimmät muutokset RF- koulutusprosessin jälkeen

TYÖYHTEISÖN KESKEISIMMÄT MUUTOKSET	
1	Avoyksikön ja ensikodin välinen yhteistyö tiivistyi
2	Itsereflektoinnin taito ja itsetuntemus lisääntyivät
3	Avoimuus ja luottamus työyhteisön kesken lisääntyi
4	Nykyhetkeen keskittyminen lisääntyi
5	Asiakkaiden aito kuunteleminen ja oikeanlaisten, tilanteita eteenpäin vievien kysymysten esittäminen lisääntyi
6	Kiinnostus reflektiivisen työtavan kehittämiseen edelleen lisääntyi

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Työntekijöiden reflektiivistä kykyä ei voi mitata. Koska se myös vaihtelee eri yksilöillä eri aikoina, sen tavoittaminen on hyvin vaikeaa. Mentalisaatio eli reflektiivisyys tässä yhteydessä tarkoittaa kykyä yrittää kuvitella, mitä toiset ajattelevat, tuntevat tai uskovat. Vaikka emme voikaan olla varmoja toisen ihmisen kokemuksesta, halusta tai tarkoitusperästä, mentalisaatiokyky tarkoittaa ponnistelua sen tavoittelemiseksi ja tämän ponnistelun arvostamista. Seuraavan kerran kun asiakkaamme vanhempina toimivat meidän mielestämme järjettömästi, maltamme ehkä entistäkin kauemmin ennen kuin kerromme oman mielipiteemme ja sen kuinka tilanteessa meidän mielestämme tulisi toimia. Oli sitten kysymys vanhemman pakonomaisesta tarpeesta syöttää lastaan tai ajattelutavasta, että lapsi itkullaan tahallaan kiusaa äitiään, pyrimme nyt entistäkin enemmän näkemään äidin oman käytöksen taakse ja havainnoimaan sitä ääneen. Asiakkaalle on annettava riittävästi aikaa tutkia itse ensin omaa mieltään pyytämällä häntä kertomaan lisää ajatuksistaan ja tunteistaan sillä hetkellä. Ainoa keino tutustua hänen ainutlaatuihin mielen on esittää hänelle lisää kysymyksiä. Varsinkin juuri tilanteita, jotka selvästi stressaavat äitiä, on käytävä yksityiskohtaisesti läpi. Omalla esimerkillämme voimme näyt-

tää parhaiten mallia kun äiti itse pyrkii ymmärtämään lapsensa käytöstä ja tunteita sekä havainnoimaan niitä.

Työyhteisömme muuttui koulutusprosessin aikana. Tästä muutoksesta voi tavoittaa vain jäävuoren huipun tuloksia lukemalla. ”Uudistava oppiminen” nojaa elämäkokemuksiin ja siihen, että ihmisellä on luontainen tarve ymmärtää kokemuksiaan ja löytää mielekkyyttä elämässä tapahtuvista asioista. Työntekijöiden täytyy muutosten aikana kriittisesti tutkia omia oletuksiaan ja uskomuksiaan, jotka määrittävät sen, kuinka hän toimii ja tulkitsee omia kokemuksiaan. Kun kaikki työyhteisön jäsenet ovat osallisena työyhteisönsä kehittämisessä, he pyrkivät ymmärtämään entistä paremmin toimintakäytäntöjään ja tilanteita, joissa he toimivat. (Sarajärvi, Mattila & Rekola 2011, 22.)

Reflektiivisen työotteen koulutusprosessissa oli mukana koko työyhteisö. Se muutti jokaista meistä omalla tavallaan. Jokainen oppi lisää reflektiivisyydestä ja itsestään. Työyhteisönä se muutti meitä siten, että meillä kaikilla on takana yhteinen jaettu kokemus. Ja vahva halu kehittää siellä oppimaamme edelleen. Emme enää kuvittele, että osaamme reflektiivisen kyvyn hyvin vaan ymmärrämme, että se on prosessi joka elää kaikissa meissä, ei suorite. Osa meistä odotti konkreettisia työvälineitä asiakastyöhön, mutta niitä reflektiivisyys ei tarjoa. Parhaimmillaan se kuitenkin auttaa meitä auttamaan asiakkaita heidän kuntoutumisessaan ja vanhemmuuteen sitoutumisessa.

Reflektiivinen koulutusprosessi oli meille askel kohti entistä postmodernimpaa sosiaalityötä. Siinä sosiaalityön monimutkaisuus ei tuota ammattilaisille enää professionaalista vajavaisuutta vaan ollaan tultu paremmin tietoisiksi kaiken muuttuvuudesta, monimutkaisuudesta ja ei- jatkuvuudesta sekä erilaisten perspektiivien tärkeydestä ja oikeutuksesta. Professionaalisen varmuuden tavoittelu ja oikeassa olemisen oikeutus kyseenalaistuvat ja tilalle asettuu neuvotteleva asiantuntijuus ja tietämisen tapojen moninaisuus sekä tiedontuotannollinen kumppanuus ja asiakasnäkökulman vahvistuminen. Postmodernissa sosiaalityössä nähdään reflektiivinen tiedontuotanto ja kokemuksesta nouseva oppiminen vahvana perustana ammatilliselle asiantuntijuudelle ja koulutuksen kehittymiselle. Keskeistä tässä muutoksessa on myös se, että tieteellistä tietoa ei enää pidetä

riippumattomana, vaan sen nähdään muodostuvan jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden tiedon lajien kanssa arkisissa käytännöissä. (Karvinen-Niinikoski 2009, 132–145.)

Sosiaalityön arjessa aikuisasiakkaiden marginaalisuuden paikat voivat olla monenlaisia. Niinpä heidän kohtaamisensa tavat eivät voi olla sosiaalityössä samanlaisia. Tarvitaan eroihin perustuvaa sosiaalityötä. Ihmisten yhdenmukaistamiseen, poikkeavuuksien kontrolliin ja paternalistiseen huolenpitoon perustuvan erojen hallinnan sijasta keskitytään pikemminkin erojen ehdoilla tapahtuvaan työskentelyyn, sillä jokaisella sosiaalityön asiakkaalla on oma elämäntarinansa, toimijuutensa ja yksilöllinen tilanteensa, joiden kuulemisen ja ymmärtämisen varaan sosiaalityö räätälöidään. (Juhila 2008, 99.)

Healy (2005, 199–210.) näkee postmodernin teorian rakentuvan muun muassa diskursiivisuudesta, jolla tarkoitetaan niitä kielellisiä käytäntöjä, joiden kautta ymmärrämme todellisuuden ja sinä toimimisen ehdot. Diskurssit määrittävät sitä, kuinka asiakkaiden ja työntekijöiden väliset suhteet ymmärretään. Hän painottaa identiteetin käsittämistä liukuvana ja muuttuvana sen sijaan, että se olisi ”valmis” ja ”pysyvä”. Siksi hän painottaakin, että on tutkittava niitä kertomuksia, jotka määrittävät asiakkaiden elämää ja sen rakentumista, erotettava asiakas ja hänen ongelmansa toisistaan sekä uudelleen konstruoitava vallitseva, mahdollisesti vääristynyt tarina, joka asiakkaan toimintaa ohjaa.

Postmodernissa sosiaalityössä korostetaan erityisesti ammatillista ohjautumista ja ammattikäytäntöjen muutosta ja ajattelua ja toimintaa ohjaavien käsitteiden, psyykkisten reagointitapojen sekä näitä muovaavien yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja kulttuuristen prosessien tiedostamista. (Karvinen-Niinikoski 2009, 151.) Tässä koulutusprosessissa ja siihen liittyvässä tutkimuksessa painottui koko työyhteisön mukanaolo, ”yhteinen näky” aiheesta. Jokainen lähestyi aihetta omista lähtökohdistaan, mutta yhteisiä toiminta- ja työkäytäntöjä miettien. Yhdessä mietittiin uusia työkäytäntöjä ja pohdittiin omaa toimintaa ohjaavia taustatekijöitä.

Ammatillisen toimintakykyisyyden säilyttäminen edellyttää, että työssä kertyneitä kokemuksia jaetaan avoimesti, rohkeasti ja luontevasti. Tämän vaikeus selittyy toisaalta 1980-luvulla tapahtuneella sosiaalityön akatemisoitumisprosessilla, jolloin ammatti-

kulttuuriin iski abstraktin, käsitteellisen tietämisen vaatimus niin tiukasti, että omista kokemuksista ja havainnoista on ehkä ollut vaikea puhua ammatillisesti. (Mutka 1998.) Työntekijät toimivat usein tiettyjen arvojen, periaatteiden ja menetelmien varassa näitä sen kummemmin tiedostamatta. He käyttävät hiljaista tietoa, jota on vaikea pukea sanoiksi. Reflektio on keino ulkoistaa hiljaista tietoa ja muuttaa sitä havaittavaksi. (Yliruoka 2000.) Tämän tärkeys on ymmärretty myös liiton taholta ja kaikkien yksiköiden reflektiivisen kyvyn lisääminen koulutusprosessien avulla on tärkeä askel käytäntöjä yhtenäistävään ja työkäytäntöjä avoimesti jakavaan suuntaan.

Koko koulutus oli prosessi, johon ihmiset pääsivät eri tahtiin mukaan. Ne, jotka olivat paremmin aiheesta perillä, pystyivät hyödyntämään koulutuksen kokonaisvaltaisemmin. Osalla prosessin käyntiin lähteminen kesti pitempään ja tuli helposti tunne, että koulutus loppui ikään kuin kesken. Abstrakti käsite ei aukene helposti ja alkuun oli vaikea ymmärtää, mitä itsetutkiskelu voi antaa työlle. Nancy Suchmanin luentojen jälkeen oli helppo havaita muutos työryhmässä. Konkreettiset esimerkit reflektiivisen työtteen käytöstä auttoivat pääsemään aiheeseen sisälle.

Liiton aikaisempia koulutusprosesseja ei ole dokumentoitu ja muutenkaan emme työryhmän kesken olleet heidän prosesseistaan perillä. Itse pohdimme sitä miten siirrämme oppimaamme uusille työntekijöille nyt kun koulutusprosessi on ohi. Yksi keino siihen on tutustua tähän toimintatutkimukseen. Tutkimus osoitti, että kokemusten jakaminen auttaa ymmärtämään omaakin prosessia paremmin. Opetamme asiakkaita mallittamalla heille reflektiivistä vanhempaa. Samalla tavalla sitä voi oppia työntekijänä itsekkin. Vanhemman reflektiivisen kyvyn vahvistamiseen liittyvät interventiot ja tutkimukset osoittavat, miten sitä voi hyödyntää työssä. Kun oma mieli tavoittaa sen, että tässä on järkeä, näkee myös itsetutkiskelu osuuden merkityksen ja tärkeyden. Nyt kun aihetta lähestyttiin toisessa järjestyksessä, osa menetti alussa jotain kun haki liiaksi vastausta kysymykseen: ”Mitä järkeä tässä kaikessa on?”

Äidin kapasiteetilla ymmärtää ja vastata vauvansa tarpeisiin on laajat vaikutukset vauvan psykologiseen hyvinvointiin ja kehitykseen. Mikäli tämä näennäisesti yksinkertainen kapasiteetti jostain syystä heikentyy, on sillä syvällisiä vaikutuksia vauvan kehityk-

seen. Amerikkalaisissa tutkimusohjelmissa koulutetut terapeutit auttavat päihdeäitejä ymmärtämään ja tulkitsemaan sekä omiaan että vauvan kokemuksia ja tuntemuksia. Näillä väliintuloilla on potentiaalista muuttaa äidin ja vauvan välisen vuorovaikutussuhteen laatua paremmaksi. (Suchman, Pajulo, Kalland, DeCoste & Mayes 2012, 345.)

Koulutuksen myötä tiedämme nyt enemmän näistä mekanismeista ja osaamme kehittää omaa reflektiivistä kykyämme edelleen. Pyrimme siihen, että tulevaisuudessa reflektiivinen työote läpäisee koko työskentelyn, ilman että sitä sen kummemmin tarvitsee ajatella. Kuitenkin tieto toisaalta lisää myös tuskaa tässä yhteydessä. Meillä arki ympäri-vuorokautisessa yksikössä on hyvin erilainen kun terapeutin vastaanotolla ja monet asiat vaativat huomiotamme samanaikaisesti. Asiakkailla on paljon päällekkäisiä riskitekijöitä, jotka vaikuttavat hoitoon. Meillä ei myöskään ole terapeutin koulutusta. Meidän tehtäväksemme jää ratkaista, miten parhaiten selviämme vaativasta tehtävästämme ja kehitteä hoidon sisältöä jatkuvasti yhteistyössä muiden ensikotien kanssa. Yhteiskunnallisella tasolla olisi ymmärrettävä kuinka tärkeää olisi päästä hoitoon mahdollisimman varhaisessa raskauden vaiheessa, paitsi sikiön suojelemiseksi niin myös äidin ja lapsen suhteen työstämiseksi.

Olemme jo ennen koulutusprosessia puhuneet, että työyhteisönä olemme nopeatempoisia ja toimimme usein ennen kuin ajattelemme loppuun. Koulutus auttoi meitä ennestään arvostamaan rauhoittumista asiakkaan äärelle. Vanha sanonta heräsi ikään kuin henkiin: ”Ihmisellä on kaksi korvaa ja kaksi silmää, jotta he kuuntelisivat ja näkisivät enemmän ja vain yksi suu, jotta he puhuisivat vähemmän.”

9 POHDINTAA

Opinnäytetyöni oli yritys havainnoida työyhteisön muutosta koulutusprosessin aikana ja sen jälkeen. Käytin toimintatutkimuksessa erilaisia menetelmiä ja pidin reflektiivistä työtettä ja sen miettimistä pinnalla työyhteisössäni. Koko koulutusprosessi oli itses-

sään ”intensiivinen matka” ja tuota matkaa jatkettiin tutkimuksen myötä hiukan syvemmälle. Yksi avopalveluyksikkö Esmiinän työntekijöistä sanoikin koulutusprosessin viimeisenä päivänä, että tuntuu kuin Helmiinassa prosessi olisi viety pitemmälle, koska tutkimukseni on pitänyt aihetta aktiivisesti mielessä.

Toimintatutkimukseni ei anna mitään yksiselitteistä vastausta, eikä sitä voi toistaa uudelleen. Sen antamat vastaukset eivät toimi missään muussa kontekstissa. Vaikka tulkintani on monen osion summa ja siksi yksittäisistä tekijöistä melko riippumaton, niin silti tekemäni tulkinnat ovat rajallisia suhteessa todellisuuteen. Kuitenkin se dokumentoi meidän reflektiivisen työtteen koulutusprosessia ja kertoo miten se kerta kerralta muutti työyhteisöämme. Kun nyt ajattelen koko takanapäin olevaa prosessia, sekä koulutusprosessia että siihen liittyvää tutkimusta, koen onnistumista. Kuopukseni syntymä heti koulutusprosessin päätyttyä teki paneutumisestani ja kirjoittamistyöstäni vaikeaa ja tämä varmasti näkyy lopputuloksessa. Kuitenkin pitkän koulutusprosessin yksi miinuspuoli on sen muodostuminen helposti hajanaiseksi ja irralliseksi; opittu asia saattaa unohtua helposti. Tutkimukseni piti reflektiivisyyttä työyhteisössämme aktiivisesti mielessä ja erilaisten kyselyiden kautta työstimme oppimaamme mielessämme. Työote opetti arvostelemattomuutta ja asioiden hyväksymistä sellaisina kuin ne ovat. Tämä hetki oli elämässäni nyt tällainen, samoin tämä työ. Toisessa hetkessä olisin voinut paneutua siihen syvällisemmin, mutta sen aika ei ollut nyt.

Itse olin tämän opinnäytetyöni muodossa ensimmäistä kertaa mukana toimintatutkimuksessa. Pidän sitä kokemusteni perusteella erittäin käyttökelpoisena metodina silloin kun työyhteisöt pyrkivät kehittämään omaa toimintaansa. Minulla oli kaksoisrooli sekä tutkijana että osallistujana, mutta mielestäni sillä ei juuri ollut merkitystä lopputuloksen kannalta, koska koko prosessi oli niin yhteisöllinen. Näen oman roolini pikemminkin yhteisten ajatusten kokoajana ja esittelijänä.

Koko koulutusprosessin ajan oma opinnäytetyöni kulki ajatuksissani mukana työnimellä ”Yhdeksän näkemystä tästä hetkestä.” Loppumetreillä ohjaajani kuitenkin pyysivät minua vaihtamaan nimen paremmin opinnäytetyön sisältöä kuvaavammaksi. Omassa mielessäni tuo työnimi jatkaa kuitenkin elämistään. Meitä oli yhdeksän työyhteisön jäsentä

osallistumassa yhteiseen koulutusprosessiin. Puhuimme koulutuksen sisällöstä yhdessä ja jaoimme tunteen, että reflektiivinen työote tuntui tärkeältä ja käyttökelpoiselta juuri meidän työssämme. Kuitenkin jokainen meistä koki koulutuksen juuri omalla tavallaan juuri siinä hetkessä, riippuen paljon omista lähtökohdistaan ja mielentilastaan. Alkuperäinen otsikkoni kiteyttää mielestäni hyvin sen mikä reflektiivisessä työotteessa on kaikkein oleellisinta. Siinä keskitytään tähän hetkeen sekä tunnustetaan se tosiasia, että meillä jokaisella, niin työntekijällä kuin asiakkaalla, on aina oma, ainutlaatuinen näkemyksensä asioista ja tästä hetkestä. Tuosta näkemyksestä pääsee selville vain kyselemällä. Nimi muistuttaa minua itseäni mielessäni tulevaisuudessakin siitä, että meidän ei tulisi olettaa asioita vaan kysellä enemmän. Toivoisinkin, että pysyisimme aina yhtä kiinnostuneina toistemme mielessä liikkuvista ajatuksista, kuin mitä olimme tuon koulutusprosessin aikana.

Aika paljon riippuu tavasta tarkastella asioita. Cherokee -intiaanien tarinassa vanhus kertoo pienelle pojalle, että ihmisen sisällä on jatkuva taistelu kahden voimakkaan suden välillä. Ensimmäinen edustaa iloa, onnea ja kiitollisuutta, toinen surua, katkeruutta ja vihaa. Poika kysyi vanhukselta, kumpi niistä sitten voittaa. Se, jota ruokit, vastasi vanhus. Tarinan opetus on siinä, että ihmisellä on luontainen taipumus kiinnittää huomionamme negatiivisiin asioihin. Intiaanien aikaan negatiiviset asiat merkitsivät usein uhkaa, joihin oli pakkokin keskittyä. Myrsky tai karjaa vaaniva villieläin vaati keskittymistä ja puolustusasemiin asettumista, mikäli niistä haluttiin selviytyä. Miellyttävät asiat virittävät toisenlaiseen mielentilaan. Mikään ei uhkaa meitä. Kaikki on hyvin. Katsoimme maailmaa laajemmin ja jopa havaitsemme enemmän. Uskallamme kokeilla uusia asioita. Nykypäivän ihmistä eivät uhkaa enää luontaiset vaarat, mutta työpäivät ovat usein kiireisiä ja jatkuva hektisyys ja huomiotamme jatkuvasti vaativat monet asiat saavat meidät kireiksi ja jännittyneiksi – ikään kuin valmiiksi puolustusasemiin.

Reflektiivinen työote auttaa työntekijää keskittymään tähän hetkeen ja asiakkaaseen, jonka kanssa kulloinkin työskentelee. Asiakas huomaa aidon läsnäolon, sillä ihminen usein ilmaisee todelliset ajatuksensa pienten, usein tiedostamattomienkin eleiden kautta. Vaikka kuinka esittäisi kiinnostunutta, niin mikäli ei oikeasti ole tilanteessa läsnä, voi

katseen harhaileminen tai muu pieni ele kieliä asian todellisen laidan. Työntekijä viestii keskittyessään asiakkaaseen tämän olevan tärkeä ja arvokas.

Päihdeperheiden kanssa työskenteleminen on vaativaa ja henkisiä voimavaroja kuluttavaa. Tässä hetkessä oleminen auttaa myös jaksamaan työssä paremmin. Nyrkkeilijöillä esimerkiksi täytyy olla uskomattoman vahva läsnäolo ja heidän täytyy elää tässä hetkessä. Heidän on helppoa nousta uudelleen kehään, vaikka joka kerta saisivatkin selkäänsä. Sitä ei kannata jäädä muistelemaan, sillä muuten olisi mennyttä. Uusien asiakkaiden tullessa me usein sorrumme päivittelemään heidän tarinoittensa vaikeutta ja työmäärää mikä meillä heidän rinnallaan kulkijana on edessämme. Tämä kaikki on energian turha haaskausta ja sitoo meidän huomiotamme asioihin joilla ei oikeasti ole merkitystä kuntoutuksen vaikuttavuuden kanssa. Kukaan ei voi tietää kuka asiakkaista loppujen lopuksi hyötyy kuntoutuksesta eniten. Asiakkaat herättävät jatkuvasti meissä erilaisia tunteita. Joskus ahdistavistakin tunteista on vaikeaa päästä eroon, sillä vaikka yritämme, ne pulpahtavat jostain pian taas uudelleen mieleemme. Reflektiivinen koulutusprosessi opetti meille myös sen, että tunteemme eivät kaipaa hallintaa vaan ainoastaan hyväksyntäämme. Ajatuksiamme voimme kontrolloida paljon vähemmän kuin luulemme, mutta tekijämme voimme hallita tietoisesti.

Yhteisen prosessimme voisi nähdä myös hyvin alustavana käytännön työn mallinnuksena. Mallintamisen tarkoituksenaahan on käsitteellistää sosiaalityön käytännön prosessia ja sitä kautta lisätä kriittistä tietoisuutta sekä saada aikaan muutoksia siihen osallistuvien ajatuksissa, arjen toimintamalleissa ja käytännöissä. Tietoisuus auttaa suuntaamaan toimintaa oikein. Mallinnus antaa mahdollisuuden käyttää aikaa oman toiminnan pohdintaan suhteessa asiakkaaseen, toimintaympäristöön ja muihin toimijoihin. (Niskala 2010, 277–279.) Tässä yhteydessä mallinnus oli areena, jolla yhdessä tutkimme reflektiivisyyttämme, kehitimme sitä edelleen ja samalla opimme siitä lisää. Työyhteisössämme oli jo ennen koulutusta paljon reflektiivistä, mutta koulutuksen myötä siitä tehtiin tietoisia. Olemassa olevia käytäntöjä muokattiin ja samalla kyseenalaistettiin. Mallinnuksessa käytetäänkin ammatillisuuteen liittyvää taitoa huomioida toiminnan konteksti ja tilanteisiin liittyvät persoonalliset tulkinnat. Tavoitteena on myös muodostaa hiljaisesta tiedosta yhteistä tietoa jaettujen kokemusten kautta. (Niskala 2010, 279.)

En tiedä missä yhteydessä Peavy (2005) on alun perin paljon lainattua sanontaansa käyttänyt, mutta haluan päättää opinnäytetyöni hänen sanoihinsa, koska se kiteyttää hyvin sen mikä kaikissa työyhteisöissä olisi oleellista muistaa.

Totuus ei synny yksittäisen ihmisen päässä eikä sitä sieltä löydy, vaan se syntyy totuutta yhdessä etsivien ihmisten välillä heidän dialogisen vuorovaikutuksen prosessissa. (Peavy 2005).

LÄHTEET

- Andersson, Maarit 2009. Hoitoa ja tukea odottavien äitien ja vauvaperheiden päihdeongelmiin. Päihdelinkki. Viitattu 12.01.2013.
<http://www.paihdelinkki.fi/tietoiskut/165-hoitoa-ja-tukea-odottavien-aitien-ja-vauvaperheiden-paihdeongelmiin>
- Andersson, Maarit 2008. Pidä kiinni- hoitojärjestelmän rakentaminen.
 Teoksessa Andersson, Maarit, Hyytinen, Riitta, Kuorelahti, Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva- aikana. Pidä kiinni -hoitojärjestelmä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 38. Helsinki: Pekan Offset Oy, 18–36.
- Ahlström, Salme 2011. Nainen ja alkoholi. Päihdelinkki. Viitattu 12.01.2013. <http://www.paihdelinkki.fi/tietoiskut/291-nainen-ja-alkoholi>
- Autti-Rämö, Ilona 2011. Raskaus ja päihteet. Päihdelinkki. Viitattu 12.01.2013. <http://www.paihdelinkki.fi/tietoiskut/167-raskaus-ja-paihteet>
- Bateman, Anthony W & Fonagy, Peter 2012. Borderline Personality Disorder
 Teoksessa Bateman, Anthony, W, Fonagy, Peter (toim.) Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice. Washington DC: American Psychiatric Publishing, 273–288.
- Fearon, P; Target, M; Sargent, J ; Williams, L; McGregor, J; Bleiberg, E, & Fonagy, P 2006. Training Psychiatry Residents in Mentalization- Based Therapy. Teoksessa Allen J, G, Fonagy, P,(toim.) Handbook of Mentalization-Based Treatment. Chichester. Wiley
- Berg, Kristiina 2008. Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 0357-4725;48. Helsinki: Vammalan kirjapaino.
- Boelius, Tarja, 2008. Naiset raittiuden vaalijoista päihteiden käyttäjiksi.
 Teoksessa Andersson, Maarit; Hyytinen, Riitta & Kuorelahti, Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva- aikana. Pidä kiinni -hoitojärjestelmä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 69–108.

- Eskola, Jari 2002. Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Toim. Aaltola, Juhani, Valli, Raine. PS- kustannus. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy, 69–84.
- Eskola, Jari, 2001 Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS kustannus.
- Granfelt, Riitta 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsingin yliopisto. Väitöskirja.
- Healy, Karen, 2005. Social Work Theories In Context: Creating Frameworks for Practice. New York: Palgrave Macmillan.
- Heikkinen, Hannu 2001. Toimintatutkimus – toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa Aaltola, Juhani, Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS- kustannus. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy, 170–185.
- Heikkinen, Hannu 2007. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani, Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Uudistettu painos. Juva: WS Bookwell Oy, 142–158.
- Heikkinen, Hannu & Jyrkämä, Jyrki, 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa Heikkinen Hannu, Huttunen Rauno, Moilanen Pentti (toim.). Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Juva: Atena kustannus, 25–62.
- Hyytinen, Riitta 2008. Hyvän asiakassuhteen merkitys. Teoksessa Andersson, Maarit, Hyytinen, Riitta & Kuorelahti, Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva- aikana. Pidä kiinni- hoitojärjestelmä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 89–108.
- Hyytinen, Riitta, 2007. Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutumisprosessissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 37. Helsinki: Pekan Offset Oy.

- Jaskari, Saara 2008. Reflektiivisen työtteen kehittäminen- vauva vanhemman mielessä. Teoksessa Andersson, Maarit, Hyytinen, Riitta & Kuorelahti, Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva- aikana. Pidä kiinni- hoitojärjestelmä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 126–139.
- Juhila, Kirsi 2008. Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 82–109.
- Karinsalo, Ritva 2008. Äidit ja vauvat voittavat. Teoksessa Andersson Maarit, Hyytinen Riitta ja Kuorelahti Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva- aikana. Pidä kiinni- hoitojärjestelmä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 9–10.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve; Rantalaiho, Ulla-Maija & Salonen, Jari, 2007. Työnohjaus sosiaalityössä. Helsinki: Edit Prima Oy.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve 2009. Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mäntysaari Mikko, Pohjola Anneli ja Pösö Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Juva: Ps- kustannus, 131–160.
- Katvala, Satu 2001. Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.
- Kiviniemi, Kari 1999. Toimintatutkimus yhteisöllisenä prosessina. Teoksessa Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Atena kustannus. Juva: WSOY.
- Larmo, A 2010. Mentalisaatio – kyky pitää mieli mielessä. Duodecim. Lääketieteellinen aikakauskirja 126(6), 616–622.
<http://www.terveysportti.fi/xmedia/duo/duo98674.pdf>
- Leppo Anna 2008. Pidä kiinni -projektin yhteiskunnalliset ulottuvuudet. Teoksessa Andersson Maarit, Hyytinen Riitta ja Kuorelahti Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutuminen päihteistä odotus- ja vauva- aikana. Pidä kiinni- hoitojärjestelmä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 37–68.
- Luentomuistiinpanot 2012. Ensi- ja turvakotien liiton reflektiivisen työtteen koulutus prosessi. Kouluttajat Boelius Tarja ja Kekki Tarja.

- Metso, Leena; Winter, Torsten & Hakkarainen, Pekka 2012. Suomalaisten huumeiden käyttö ja huumeasenteet. Huumeaiheiset väestökyselyt Suomessa 1992–2010. Terveyden ja hyvinvointilaitoksen raportti 17/2012 Tampere: yliopistopaino.
- Metteri, Anna 2000. Sosiaalityön vaikeiden tilanteiden tutkiminen. Asian-
tuntijatyön moraali ja politiikka. Teoksessa Karvinen Synnöve, Pösö Tarja, Satka Mirja (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia. Jyväskylä: SoPhi, 237–261.
- Mutka, Ulla 1998. Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Mäntymaa, Mirjam & Puura, Kaija, 2011. Varhainen vuorovaikutus ja aivojen kehitys. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 17–27.
- Niskala, Asta 2010. Mallinnus sosiaalityön kehittämisen välineenä. Teoksessa Asiakkuus sosiaalityössä. Laitinen Merja, Pohjola Anneli (toim.). Tallinna: Raamatutrukikoda Gaudeamus Oy, 277–305.
- Pajulo, Marjukka, 2012. Mentalisaatiokykyä voi vahvistaa hoidossa. Ensi- ja turvakotien liiton jäsenlehti, Enska, extranumero 2012, 10–12.
- Pajulo, Marjukka, 2011. Päihdeongelmaisten odottavien äitien hoidon kehittäminen -erityispiirteet, haasteet ja mahdollisuudet. Katsaus. Suomen lääkärinlehti 14/2011, 1189–1195.
- Pajulo, Marjukka & Kalland Mirjam 2008. Äidin reflektiivinen kyky ja sen vaikutus päihde-ensikotien hoidon tulokseen. Teoksessa Andersson Maarit, Hyyti-
nen Riitta ja Kuorelahti Marianne (toim.) Vauvan parhaaksi. Kuntoutumi-
nen päihteistä odotus- ja vauva- aikana. Pidä kiinni- hoitojärjestelmä. Hel-
sinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry, 158–183.
- Pajulo, Marjukka & Pyykkönen, Nina 2011. Mentalisaatiokyky varhaisessa vanhemmuudessa. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 71–94.

- Piironen, Hannu 2005. Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990- luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Jyväskylä: University Printing House.
- Punamäki, Raija- Leena, 2011. Vanhemmuuteen siirtyminen: raskausajan ja ensimmäisen vuoden kiintymyssuhteet. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirja (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 95–114.
- Sarajärvi, Anneli; Mattila, Lea-Riitta; Rekola, Leena 2011. Näyttöön perustuva toiminta. Avain hoitotyön kehittymiseen. Helsinki: WSOY.
- Sinkkonen, Jari 2011. Kiintymyssuhdehäiriöiden yhteydet psykopatologiaan. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirja (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 245–270.
- Schulman, Marja, 2011. Vauvahavainnointi koulutuksen ja kliinisen työn osana. Teoksessa Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 125–146.
- Sevon, Eija & Huttunen, Jouko 2004. Isäksi naisten kertomuksissa ja vähän miestenkin. Teoksessa Aalto Ilana, Kolehmainen Jani (toim.) 2004. Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 133–165.
- Suchman, Nancy E 2012. Mothering from the Inside Out (MIO). Luento 4–5.9.2012. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Helsingin yliopiston Sosweb i.a. Sosiaalityön työmenetelmät. Viitattu 15.04.2013.
<http://www.helsinki.fi/sosiaalityo/tietoa/sosweb/sivut/tekstiversiot/totuus.htm>
- Suchman, Nancy; Pajulo, Marjukka; Kalland, Mirjam; DeCoste, Cindy & Mayes, Linda 2012. At- Risk Mothers of Infants and Toddlers. Teoksessa Bateman, Anthony W, Fonagy Peter (toim.) Handbook of Mentalizing in Mental Health Practice. Washington, DC: American Psychiatric Publishing, 309–346.
- Syrjälä, Leena 1994. Tapaustutkimus opettajan ja tutkijan työvälineenä. Teoksessa Syrjälä L, Ahonen S, Syrjäläinen E, Saari, S. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki: Kirjayhtymä Oy, 10–66.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2003. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.

Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

THL 2011. Lasten suojelu 2011. Tilastoraportti. Viitattu 12.02.2013

http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu

Varjonen, Vili; Tanhua, Hannele; Forsell, Martta & Perälä, Riikka, 2012.

Huumetilanne Suomessa 2012. THL: n Raportti 75/2012. Tampere: Juvenes Print.

Väyrynen, Sanna 2007. Usvametsän neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä

huumekuvioissa. Acta Universitatis Lapponensis 118. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Yliruka, Laura 2000. Sosiaalityön itsearviointi ja hiljainen tieto. Stakes, FinSoc,

Työpapereita 2000. Viitattu 16.03.2013. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tilastot/aiheittain/lasten_sosiaalipalvelut/lastensuojelu

LIITE 1. ALKUKARTOITUS: MAALISKUU 2012 -KYSELYLOMAKE

1. Pysähdytkö työtilanteissa pohtimaan omaa osuuttasi tapahtumissa? Osaatko mielestäsi hyvin tulkita omaa vuorovaikutussuhteessa olemisen tapaasi?

2. Mitkä mielestäsi ovat omat ammatilliset kehittämistarpeesi tällä hetkellä?

3. Kuvaile, mitä keinoja käyttäen onnistut vaihtuvissa asiakastilanteissa pysymään tyynenä ja keskittymään käsillä olevaan tapahtumaan?

4. Mitkä asiakkaiden sinussa herättävät tunteet ovat mielestäsi vaikeimmat käsitellä?

5. Miten hyvin pääset eroon työn herättämistä tunteista?

6. Onko sinun helppo tavoittaa tunnetila, jossa kohtaamasi ihminen on?

7. Miten suhtaudut mielipiteisiin, jotka eroavat täysin omistasi? Mitä tunteita ne sinussa herättävät?

8. Näkyykö mielestäsi reflektiivinen työote yhteisössämme? Jos näkyy, niin kuvaile miten?

9. Mikä tällä hetkellä on mielestäsi suurin haaste yhteisössämme? Haaste voi koskettaa joko työyhteisöä tai koko yhteisöä?

10. Mitä odotat reflektiiviseltä koulutusprosessilta?

LIITE 5. RF- KOULUTUKSEN LOPPUARVIOINTI 26.09.2012

Miten rf- koulutus on vaikuttanut omaan ajatteluusi reflektiivisyydestä?

Miten rf- koulutus on mielestäsi vaikuttanut Helmiinan yhteisön toimintaan?

Miten rf- koulutus on vaikuttanut asiakkaiden kanssa toimimiseen?

Vastasiko koulutus odotuksiisi?

Miten haluaisit jatkossa kehittää omaa reflektiokykyäsi edelleen?

Mikä tällä hetkellä on mielestäsi suurin haaste yhteisössämme? Haaste voi koskettaa joko työyhteisöä tai koko yhteisöä.
